

Právní následky uzavření manželství v oblasti majetkových vztahů upravovaných československým občanským právem

**Правовые последствия заключения брака в области
имущественных отношений, регулируемых чехословацким
гражданским правом**

**Die Rechtsfolgen der Eheschliessung auf dem Gebiet
der Vermögensbeziehungen in der Regelung
des tschechoslowakischen bürgerlichen Rechts**

VERA CÍZKOVSKÁ

ÚVOD

Uzavření manželství je důležitou právní skutečností, zakládající nejen právem respektované, upravované a chráněné životní společenství muže a ženy, ale zároveň, resp. v důsledku uvedeného ovlivňuje významnou měrou i právní postavení manželů v oblasti majetkových vztahů.

Cílem této studie je nejen analýza konkrétních právních následků uzavření manželství v oblasti majetkových vztahů upravovaných československým občanským právem, ale zejména vymezení, zda a jak ovlivňuje manželství samotnou podstatu těchto vztahů, a některé úvahy de lege ferenda.

Společenství muže a ženy vyplývající z manželství respektuje právo v majetkové sféře především speciální úpravou vzájemných práv a povinností manželů ohledně jejich majetku, jednak modifikací obsahu těch majetkových vztahů, kde jedním z účastníků je jeden, resp. oba manželé.

Základním smyslem speciální úpravy vzájemných majetkových práv a povinností manželů je snaha upevnit manželství tím, že se v maximální míře vyloučí možnost narušení osobního vztahu konkurencí jejich individuálních zájmů, vyplývajících z různých výdělečných a majetkových možností, z dělby práce uvnitř rodiny apod. Základním smyslem modifikace obsahu těch majetkových vztahů, kde jako jeden z účastníků vystupuje manžel, resp. oba manželé, je především vyjádření zájmové jednoty manželů navenek a ochrana dobré víry třetích osob.

Můžeme tedy rozdělit právní následky uzavření manželství v oblasti majetkových vztahů do dvou skupin:

I. Právní následky uzavření manželství na majetkoprávní postavení manželů navzájem.

II. Právní následky uzavření manželství na právní postavení manželů ve vztahu k osobám třetím.

I. PRÁVNÍ NÁSLEDKY UZAVŘENÍ MANŽELSTVÍ NA MAJETKOPRÁVNÍ POSTAVENÍ MANŽELŮ NAVZÁJEM

Máme-li zkoumat, jak v konkrétních případech ovlivňuje uzavření manželství právní postavení manželů v majetkových vztazích vznikajících mezi nimi navzájem, musíme si nejprve položit obecnou otázku, proč tomu tak je, resp. v jaké míře je specifická právní úprava odůvodněna specifičností společenskoekonomické podstaty těchto vztahů.

Kořeny odpovědi tkví podle mého názoru v charakteru manželství jakožto společenské a právní instituce. Máme-li proto vymezit společenskou a právní podstatu majetkových vztahů mezi manžely, musíme si nejprve vyjasnit stanovisko k jedné otázce, jež je v určitém smyslu „prejudiciální“, totiž k *charakteru manželství* jakožto instituce převážně „majetkové“, či převážně „osobní“.

Ze skutečnosti, že manželství je nejobvyklejší formou založení rodiny, formou nejen biologické, ale i (a v budoucnu především) lidské seberealizace člověka, vyplývá specificky „humanistický“ obsah manželství, neredukovatelný na jakékoli úvahy majetkové. Domnívám se dokonce, že realizace člověka jako lidského rodu plozením a výchovou dětí je nejkategoričtější formou seberealizace člověka vůbec. Manželství se pak jeví jako specifická forma přípravy této seberealizace, v níž dochází k rozvinutí zvláštních vztahů mezi dvěma lidmi — manžely, jejichž nejobecnějším smyslem je vytvořit předpoklady pro rozvoj dětí.

Takto chápáno je manželství nepochybně institucí, která v konkrétních společenských podmínkách plní zcela zvláštní, nemajetkovou, specificky humánní funkci rozvoje lidského rodu.

Zmíněná funkce manželství však vzbuzuje zároveň proti uvedenému výkladu námitku, jaké jsou příčiny toho, že se takovému ryze osobnímu vztahu dostává formy práva? V čem jsou příčiny, resp. hlavní příčiny, že tato oblast lidských vztahů, velmi jemných a zřejmě těžko zvládnutelných strohými nástroji juristickými, je přesto regulována právem?

Domnívám se, že příčina, proč v naší a v celé civilizované (použito v Engelsově smyslu) společnosti je manželství institucí nejen společenskou, ale i právní, vyplývá ze skutečnosti, že onen seberealizační moment v soužití dvou lidí je jakožto moment specificky lidský dosud naprosto nerozvinut, že daleko spíše vystupuje jiný moment, totiž nezbytnost zajistit vhodnou právní institucí optimální podmínky pro reprodukci lidského rodu.

Odtud pramení Engelsova myšlenka, že podmínkou osvobození ženy je,

„aby monogamní rodina přestala být hospodářskou jednotkou společnosti“.¹⁾

Jakmile se totiž lidská společnost pozvedla nad nejprimitivnější stadia své existence, ukázalo se, že dokud nelze všeobecně uspokojit lidské potřeby (tedy až do komunistické společnosti), musí společnost reagovat vytvořením vhodných institucí na skutečnost, že činnost k udržení existence člověka nejnezbytnější — totiž udržování lidského rodu — je činnost neobyčejně ekonomicky náročná a dlouhodobě „neproduktivní“.

Z této skutečnosti pak vyplynula podle mého názoru nezbytnost rozvíjet manželství jako hospodářskou jednotku.

Proces formování manželství jakožto instituce právní měl ovšem ještě další stránky specifické i v různých společenských rádech (což zvláště zajímá Engelse, který zkoumal v tomto smyslu „třídnost“ manželství). V celé třídní společnosti však trvala výše zmíněná nezbytnost zajistit ekonomicky udržení rodu, což až do rozvinutí plně zespolečenštěné výroby je možné jen vytvořením manželství a rodiny jím založené jakožto právní instituce převážně majetkové povahy.

Různost názorů na charakter manželství jakožto instituce společenské i právní v současné době zřejmě tkví v různosti názorů na stupeň, v němž jednotliví autoři vidí vyřešeny ony ekonomickosociální předpoklady, které umožňují likvidaci rodiny jakožto hospodářské jednotky.

Domnívám se, že současný stupeň rozvoje mezilidských i ekonomických vztahů socialistické společnosti zdaleka ani v podstatě nedospěl k vytvoření takových podmínek, aby manželství mohlo být traktováno pouze jako souhrn vztahů lidské seberealizace, jen snad s nepodstatnou příměsí majetkových aspektů.

Naopak se domnívám, že dnes jsme ještě plně ve stadiu, kdy ekonomické a sociální podmínky plně určují a ve vztahu k „humánnímu“ ideálu zároveň deformují podobu, v níž dochází k procesu reprodukce lidského rodu.

I když si lze pro budoucnost představit situaci, v níž vzhledem k vyřešení, resp. odstranění ekonomickosociálních omezení, deformujících manželství a rodinu, bude asi zbytečné, aby právo sankcionovalo ony ryze humánní funkce, jde podle mého názoru o budoucnost natolik vzdálenou, že prozatím nelze seriózně činit konkrétnější úvahy a závěry v tomto směru.

Mám-li shrnout svůj názor na charakter manželství, pak bych chtěla říci asi toto:

Domnívám se, že charakter manželství jakožto instituce je ve své většině i v našem společenském řádu v podstatě určován nezbytností regulovat ekonomickosociální podmínky reprodukce lidského rodu, a tudíž že vztahy tuto instituci tvořící, které jsou předmětem právní úpravy, jsou převážně majetkové a jen jako takové mohou být také reálně právem regulovány.

¹⁾ Viz B. Engels: Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu, Svoboda, Praha 1948, str. 74.

Je pravda, že obsah manželství jakožto společenské instituce tvoří rovněž vztahy ryze osobní (citové, psychologické, biologické, sexuální apod.), avšak tyto vztahy právo nereguluje a regulovat ani nemůže. Omezuje se pouze na to, že stanoví určitý řád a dává tak jen prostor pro jejich vytvoření a realizaci. Nemůže však tyto vztahy ani konstituovat, ani jejich existenci a trvání vynutit. Zmíněné vztahy existují v osobnosti člověka potencionálně a pokud tomu tak v konkrétním případě není, právo nejen jejich existenci nevynucuje, ale naopak, respektuje jejich neexistenci tím, že připouští zrušitelnost manželství rozvodem.

Skutečnost, že se v podstatě sociálních vztahů vznikajících v manželství postupně formují i takové momenty, které povedou v budoucnosti k plnému rozvoji lidské kvality těchto vztahů, není dnes určující ani pro vlastní podstatu těchto vztahů, tím méně pak pro jejich jevovou podobu, v jaké vystupují ve společnosti a v jaké je také právo upravuje.²⁾

1. K společenskoekonomické a právní povaze majetkových vztahů mezi manžely

Obsah majetkových vztahů, jejichž účastníky jsou manželé, je na rozdíl od jiných ovlivněn ve dvojím směru: Jednak společenstvím osobních a majetkových zájmů, které mezi manžely nutně existuje, jednak hospodářskou funkcí manželství.

a) K hospodářské funkci manželství

Má-li společnost zajistit svůj rozvoj za podmínky individualizace vlastnictví (tj. odděleného vlastnictví jejích členů), za podmínky rozdělování nikoli podle potřeb, ale podle jiných kritérií, v socialistické společnosti pak podle práce ve prospěch společnosti, musí řešit mimo jiné problém optimálního zajištění výchovy a výživy dětí jakožto práce ještě neschopných a problém hmotného zajištění občanů již práce neschopných.

Obojí zajišťuje jednak z celospolečenských fondů, jednak z individuálních prostředků občanů, zejména tím, že na manželství, resp. na rodinu jím vytvořenou hledí jako na samostatnou hospodářskou jednotku, uvnitř které probíhá specifický systém znovurozdělování, jehož smyslem je zajistit hladké přežití neproduktivního stadia vývoje jedince a zároveň napomáhat k vytvoření optimálních podmínek pro optimální reprodukci společnosti po stránce kvalitativní i kvantitativní.

Vzhledem k tomu plní manželství hospodářskou funkci v těchto směrech:

²⁾ Určitou paralelu lze vidět v problému vztahu člověka k práci. Není pochyb, že se ve společenském vývoji vytvářejí postupně podmínky pro postupné formování specificky lidského, kvalitativně nového tvůrčího vztahu společnosti a postupně i všech jejích členů k práci, dosavadnímu prostředku jejich obživy.

Nicméně, i když si jsme a musíme být vědomi tohoto procesu a uvědoměle podporujeme jeho rozvoj, v konkrétní společenské praxi musíme respektovat dosud převažující stránky podstaty lidského vztahu k práci a též právně tento vztah upravit v souladu se skutečností, a nikoliv „programově“.

— manželství, resp. manželé jakožto účastníci životního společenství v nejširším slova smyslu tvoří *základní ekonomickou výrobně spotřební jednotku*, relativně trvalou a vnitřně stabilní;

— pokud se manželství stane základem širšího společenství — rodiny, kterou tvoří kromě manželů především jejich děti — tedy práce ještě neschopní a eventuálně další členové, práce již neschopní, kteří nejsou dostatečně hmotně zajištěni příjmy z vlastní práce či v rámci sociálního zabezpečení, vytváří se uvnitř této samostatné hospodářské jednotky samostatný *znovurozdělovací systém*, v němž především jedni — manželé — vystupují jako výrobci a druzí — děti a ostatní práce neschopní členové rodiny — především jakožto spotřebitelé.

Tento znovurozdělovací proces pak probíhá na základě *speciálních rozdělovacích kritérií*, respektujících jednak manžele jako životní společníky, jejichž životní úroveň by měla být zásadně stejná, jednak požadavek zajištění podmínek pro optimální rozvoj jejich dětí a konečně požadavek hmotného zajištění i ostatních členů rodiny.

b) K manželství jakožto zájmovému společenství

Shora zmíněné objektivní skutečnosti společenskoekonomického charakteru jsou pak zprostředkovány navenek tím, že se manželství jeví jako specifické dlouhodobé společenství zájmů, jehož realizace je možná jen za předpokladu harmonizace individuálních zájmů manželů. Má-li společnost toto zájmové společenství respektovat a napomáhat udržení jeho vnitřní stability, musí znát míru, v jaké lze a je třeba omezit individuální zájmy každého z manželů ve prospěch jejich zájmu společného.

Z pojmu dlouhodobého společenství zájmů plyne, že jde o zvláštní spojení dvou individuálních zájmů v zájem společný, založený na negaci i rozvinutí obou původních individuálních zájmů. Moment negace původních individuálních zájmů obou účastníků manželství vystupuje v tom smyslu, že posledním důsledně individuálním aktem, vyjadřujícím ryze individuální zájem jednoho z nich, je samo uzavření manželství. Následující stav pak je charakterizován jako v podstatě negace (ovšem nikoliv prostá, ale dialektická negace) oněch individuálních zájmů ve prospěch vytvoření nového, společného zájmu obou manželů při paralelním respektování vyššího celospolečenského zájmu.

Negace individuálního zájmu manžela není prostou negací ve smyslu pouhého jeho popření, ale znamená integraci, zahrnutí jeho individuálního zájmu do zájmu společného, přičemž tento zájem nadále v potencionální formě existuje. To se projevuje v oblasti práva tím, že směr a míra negace původního individuálního zájmu manželů, jak je např. vyjádřen v konkrétním požadavku vytvoření stejné životní úrovně obou manželů, v domněnce o stejné zásluze na získaném majetku, musí, pokud jde o praktickou aplikaci, respektovat určité meze, za nimiž absolutizace těchto a jiných podobných zásad vede k ohrožení společenství zájmů, a tedy i manželství samého. V případě zániku manželství se opět obnoví původní

individuální zájem, který po dobu manželství byl do společného zájmu integrován. Nejde ovšem jen o proces negace integrací individuálních zájmů do zájmu společného, jde zároveň o zvláštní rozvinutí těchto individuálních zájmů, k němuž nemůže dojít zásadně jinak, než přetvořením individuálních zájmů za specifických podmínek ve zmíněné společenství zájmů. V rámci manželského společenství zájmů nalezla společnost formu, jak realizovat zájem na zmíněné seberealizaci v kategorickém slova smyslu, zájem, který lze chápat i jako zájem individuální (jako plné rozvinutí lidského individua), ale realizovatelný zároveň jen v podmínkách vnitřní přeměny, rozvinutí tohoto individuálního vztahu v zájmovém společenství manželů.

Shrme-li tyto úvahy, můžeme říci, že *objektivní společenskoekonomická podstata manželských majetkových vztahů se zprostředkovává ve vědomí manželů i společnosti jako zvláštní typ negace i rozvinutí původních individuálních zájmů a jako integrace jejich individuálních zájmů do kvalitativně nového zájmového společenství. Toto společenství je založeno na nutnosti omezit původní individuální zájmy, přičemž toto omezení je vyvažováno (zjednodušeně řečeno) možností specifického rozvinutí původních zájmů.* Právní úprava však musí zajistit, aby z hlediska společensky obvyklých poměrů vytvořila vhodné podmínky pro tuto specifickou transformaci zájmů a zároveň ji i usměrňovala.

Po analýze skutečností, které ovlivňují obsah majetkových vztahů manželů, můžeme přikročit k *určení společenskoekonomické a právní podstaty těchto vztahů.*

Vzhledem k tomu, že jsem omezila předmět svého zkoumání na majetkové vztahy upravované občanským právem, jde mi především o to určit, zda chování manželů jakožto účastníků těchto vztahů se přes vliv zmíněných skutečností vyznačuje takovými typickými znaky, které jsou podle společenské empirie typické pro majetkové vztahy upravované občanským právem, či zda se vyznačuje znaky typickými pro vztahy upravované právem rodinným.

Jak známo, pro majetkové vztahy upravované *občanským* právem je typické, že se uskutečňují ve *zbožněpeněžní formě*, tj. že jejich účastníci mají postavení nezávislých vlastníků při realizaci hodnoty směnné a užité a že jsou ovládány principem ekvivalence.

Pro společenské vztahy upravované právem *rodinným* je podle zastánců samostatnosti tohoto právního odvětví typické, že jsou to osobní vztahy mezi mužem a ženou a dalšími členy rodiny, zakládající se na *citové náklonnosti a vzájemné pomoci.*

K typickým společenským vztahům, upravovaným právem občanským i rodinným, se pak řadí na základě podobnosti a souvislosti řada dalších společenských vztahů hybridních.

V prvním případě jsou to zejména tzv. osobní nemajetkové vztahy, v případě druhém jsou to podle názorů některých autorů majetkové vztahy mezi manžely, které jsou funkčně a existenčně spjaty s jejich vztahy osobními a které se tudíž neuskutečňují ve zbožněpeněžní formě,

neboť se v nich uplatňuje vyšší princip rovnosti, zakládající se na vzájemné a nezištné pomoci mezi manžely, a nikoli na zásadě ekvivalence.

Vymezení společenskoekonomickou podstatu majetkových vztahů manželů znamená tedy rozhodnout, zda jsou tyto majetkové vztahy vztahy hodnotovými, či zda jejich výše zmíněná souvislost, resp. závislost na sociálních vztazích nemajetkových modifikuje jejich obsah natolik, že hodnotovou podobu již ztrácí.

Především je třeba odstranit nedorozumění, které by mohlo vzniknout fakticky kumulativním použitím termínu majetkové a hodnotové vztahy.

V úvodu článku jsem se pokusila vyložit, že manželské vztahy mají v dnešní etapě vývoje společnosti i majetkový charakter, což znamená, že pojem „majetkový“ je použit v kontrapozici k pojmu nemajetkový — např. citový, morální, sexuální apod. Pokusila jsem se ukázat na skutečnost, že nejde o vztahy ani výhradně a čistě osobní, ani výhradně a čistě majetkové. Postupně společenským vývojem se vytvářejí předpoklady k tomu, aby majetkový aspekt v těchto vztazích byl negován rozvinutím specificky lidských, nemajetkových vztahů, zvláště pak vztahů citových, jejichž prostřednictvím dochází k seberealizaci účastníků manželství.

Ze samého majetkového charakteru určitých společenských vztahů ještě nevyplývá, že jde bez dalšího o vztahy hodnotové. Hodnotový, resp. zbožní vztah vzniká tam, kde se účastníci tohoto vztahu navzájem uznávají za nezávislé vlastníky. (Přitom ovšem tato nezávislost není a nemůže být ve společnosti založené na společenské dělbě práce chápána absolutně.) Členové společnosti jsou spjati složitým předivem vztahů relativní závislosti i relativní nezávislosti, které právo odráží velmi různým způsobem. Ty majetkové vztahy, v nichž převládá *moment závislosti*, nabývají spíše *nezbožního*, nikoliv hodnotového charakteru, zatímco ty vztahy, kde jednání subjektů (jednotlivců či kolektivů) je *převážně nezávislé*, nabývají výrazně podoby *zbožní, hodnotové*.

Situaci komplikuje nejen vzájemné prolínání obou kritérií, ale i skutečnost, že i ty majetkové vztahy, které vznikají mezi subjekty zásadně závislými (např. v daňových vztazích občan—stát, vztahy člen sdružení—sdružení apod.), ač co do své podstaty nejsou vztahy nezávislých subjektů, a nejsou tedy vztahy zbožní — hodnotové, nabývají zpravidla vnější hodnotové formy (peněžní).

Složitost celého procesu kvalifikace určitých vztahů jako zbožních či nezbožních (resp. jako svou podstatou zbožních či nabývajících zbožní formu pouze sekundárně) je konečně dána momentem času.

Tak jako může být (a také je) týž subjekt včleněn současně do vztahů obojího charakteru, které se mohou různě překrývat a vzájemně se ovlivňovat (tak např. skutečnost, že občan je nezávislým subjektem osobního vlastnictví, je, resp. může být složitým způsobem deformována, event. může být úplně negována skutečností jeho nesamostatného postavení vůči státu jako daňového poplatníka), tak zde existují případy, kdy se charakter závislosti či nezávislosti subjektu ve vztahu k jiným individuálním či kolektivním subjektům mění v čase.

Vraťme se nyní k charakteru majetkových vztahů mezi manžely, resp. k položené otázce, zda jde nejen o vztahy majetkové, ale zároveň o vztahy hodnotové, resp. zbožní.

Při řešení této otázky se nelze spoléhat na vnější formu těchto vztahů, tj. zda se realizují v peněžní formě, např. koupí a prodejem. Vnější forma samotná neprokazuje nic, ať pozitivně či negativně, o vnitřní podstatě těchto vztahů.

Skutečnost, že majetkové vztahy v rodině nabývají v některých případech peněžní formy neznamenaá tedy sama o sobě z důvodů shora uvedených, že peněžní forma vyplývá přímo z podstaty těchto vztahů a že není jako v mnoha jiných případech jen „indukována“ odjinud. Tato indukce má sice též zpětný vliv na samotnou povahu vztahu, těžko však může změnit jeho podstatu. Naproti tomu však asi sama skutečnost, že se majetkové vztahy manželů uskutečňují v určitých oblastech bez vnější peněžní formy, např. koupě a prodeje, nemusí ještě znamenat, že mezi nimi ve skutečnosti neexistuje hodnotový, zbožní vztah, který se však dočasně neprojevuje navenek. Vzájemná naturální směna sice ztěžuje pro-sazení zbožního mechanismu, ale nemusí jej v jednotlivých případech vylučovat vůbec.

Analyzovat podstatu majetkových vztahů manželů a určit, zda jde o vztahy zbožního či nezbožního charakteru v podstatě znamená analyzovat míru společného, tedy vzájemně závislého a nezávislého rozhodování manželů jako subjektů těchto vztahů.

O to se pokusím v dalším výkladu. Předem však lze konstatovat, že v souladu s popsáním pojetím vzniku společného zájmu obou manželů a vztahu tohoto zájmu k individuálním zájmům jednotlivých manželů se domnívám, že *majetkové vztahy manželů se jeví jako specifické spojení prvků zbožního i nezbožního charakteru* v tomto majetkovém vztahu. Rovněž tak skutečnost, že manželství je zásadně koncipováno jako zrušitelné, tedy potencionálně dočasné společenství, posiluje spíše moment nezávislosti proti dočasnému momentu závislosti, a tedy i moment zbožní oproti momentu nezbožnímu. V právní teorii jsou zastávány oba zmíněné názory. Jako zastávance názoru, že *majetkové vztahy manželů jsou hodnotové*, a tudíž občanskoprávní, lze uvést např. prof. Blažkeho,³⁾ a to proto, že zákonné majetkové společenství nechápal ani jako zrušení vlastnictví, ani jako dualismus vlastníků, nýbrž jako omezení vlastnictví. Zákonné majetkové společenství chápal Blažke jako společný majetek, tvořící zvláštní masu, v němž trvá vlastnické právo manželů, ale toto absolutní právo je vůči druhému manželu překryto jeho relativním právem, plynoucím ze zákonného majetkového společenství.

Názor, že *zákonné majetkové společenství je zvláštní rodinněprávní poměr*, je zastáván např. v Komentáři k zákonu o právu rodinném⁴⁾ a prof. K. Plankem v práci *Majetkoprávní vztahy v rodině*.⁵⁾

³⁾ Viz Blažke: *Majetkové právo manželské*, Orbis, Praha 1953, str. 48–49.

⁴⁾ Viz Komentář k zákonu o právu rodinném, Orbis, Praha 1954, str. 92, kde se

Zastánci tohoto názoru argumentují zejména odvozeností a funkční závislostí majetkových vztahů manželů na osobních vztazích rodinných, které považují ve vztahu k majetkovým vztahům za primární, kdežto majetkové vztahy za sekundární, a vzhledem k tomu, že je jejich obsah způsoben požadavkům osobních rodinných vztahů v takové míře, že je nelze považovat za vztahy hodnotové.

Závěr o rodinněprávním charakteru majetkových vztahů manželů byl do vydání občanského zákoníka v roce 1964 nepochybně ovlivněn i jejich úpravou v zákoně o právu rodinném č. 265/49 Sb.

S tímto názorem se však v právní teorii setkáváme i poté, co právní úprava těchto vztahů je obsažena v občanském zákoníku, což je některými autory pokládáno za nesprávné.⁶⁾

Závěr, že majetkové vztahy mezi manžely jsou vztahy hodnotové, je důležitý zejména ze dvou hledisek:

- *specifičnost (resp. její míra) právní úpravy musí odpovídat specifičnosti obsahu těchto vztahů;*
- *z hlediska míry respektování, resp. omezení autonomie vůle účastníků těchto vztahů.*

Zmíněné specifičnosti u chování manželů, tvořícího obsah jejich majetkových vztahů, může právo respektovat, resp. vyjádřit různým způsobem, pomocí různých institucí.

Požadavek stejné životní úrovně manželů respektuje právo většinou pomocí dvou současně uplatňovaných institucí, jimiž jsou:

- zákonná vyživovací povinnost mezi manžely,
- vzájemná účast manželů na majetku získaném za trvání manželství.

Vzájemná vyživovací povinnost mezi manžely tvoří samostatnou problematiku a její zkoumání by přesahovalo rámec této studie. Pro naše účely stačí, zdůrazníme-li její souvislost s majetkovými vztahy manželů.

praví, že „zákonné majetkové společenství není spoluvlastnictví, ale zvláštní rodinné právní vztah, spravující se podle §§ 22–29 zákona o právu rodinném“.

⁵⁾ Viz K. Plank: *Majetkoprávní vztahy v rodině*, SVPL, Bratislava, 1957. Podle Planka není rovnost členů rodiny v majetkoprávních vztazích už bezprostředně podložena zásadou ekvivalence plnění, ale jde o vztahy vzájemné a nezištné pomoci, a tudíž jde o vyšší princip rovnosti než v právu občanském. Z hlediska osobně právních vztahů považuje Plank majetkové vztahy členů rodiny za druhořadé, mající akcesorický charakter.

⁶⁾ Viz např. O. Planková: *Právní úprava manželstva v návrhu zákona o rodině*, *Právní obzor* č. 2/1963, str. 97. Naproti tomu v práci „Společné majetkové práva manželů“ (Obzor, Bratislava 1968) zastává tatáž autorka na str. 11 názor, že právní úprava majetkových vztahů mezi manžely stojí na rozhraní dvou příbuzných odvětví čs. právního řádu, občanského a rodinného. Učebnice *Dvoutřídní právo*, Orbis, Praha 1965, str. 25–26, o povaze majetkových vztahů manželů praví, že „vzhledem k tomu, že jsou tyto majetkové vztahy ve své existenci, svým obsahem a funkcí závislé na osobních vztazích rodinných, že jsou odvozeny z poměrů rodinně právních a jim slouží, nelze je považovat za vztahy hodnotové a není možné na ně vztáhnout ani přísné zásady ekvivalence plnění“, a vyslovuje se názor, že „právní regulování majetkových vztahů mezi manžely náleží do práva rodinného“.

Vzájemná účast manželů na majetku získaném kterýmkoli z nich se opírá většinou o domněnku, že zásluha obou manželů o nabytí majetku během manželství je zásadně stejná, ať už proto, že oba manželé jsou výdělečně činní, nebo proto, že výdělečná činnost jednoho je umožněna osobní péčí o rodinu a společnou domácnost druhým manželem.

Teoreticky ji lze v právu zajistit pomocí různých forem. Volba té které formy pak bude záležet na řadě okolností, především však na tom, jak určíme míru nutného omezení individuálních zájmů manželů ve prospěch jejich zájmu společného.

Společenství zájmů můžeme totiž chápat velmi široce jako společenství veškerých zájmů, nebo úžeji, jako společenství jen některých zájmů.

Přitom obě pojetí (širší i užší) mohou mít více variant, lišících se zejména podle obsahu, jaký dáme pojmu společenství, podle míry, v jaké připustíme autonomii vůle manželů apod.

Vzhledem k tomu můžeme pak lišit tyto hlavní formy právní úpravy majetkových vztahů manželů:

aa) Systém *odděleného majetku* manželů, ve kterém každý z manželů zůstává výlučným vlastníkem majetku, který získal před nebo během manželství, tj. není omezen právem druhého manžela při realizaci svého subjektivního vlastnického práva.

Výše zmíněné společenství zájmů manželů v majetkové sféře se v tomto systému projevuje především ve formě vyživovací povinnosti, ve formě majetkových nároků v případě rozvodu manželství, ve formě legálního nároku pozůstalého manžela na část majetku druhého zemřelého manžela apod.⁷⁾

bb) Různé systémy *majetkového společenství*, lišící se navzájem zejména podle rozsahu majetku tvořícího společenství a podle právního postavení manželů vzhledem k majetku patřícímu do majetkového společenství, jak vzájemnému, tak vůči osobám třetím, za trvání manželství i v případě jeho zániku.

Vzhledem k majetku, jehož se majetkové společenství týká, můžeme lišit tři varianty majetkového společenství:

- *úplné majetkové společenství* zahrnující veškerý majetek obou manželů, získaný jak před, tak během trvání manželství;
- *společenství veškerého movitého majetku a nemovitého majetku získaného během manželství*;
- *společenství veškerého majetku získaného během manželství*;

⁷⁾ Tak např. podle skotského práva dělí se majetek zemřelého manžela na tři třetiny. Na prvou třetinu má nárok pozůstalý manžel z titulu *ius relictæ*, druhá třetina patří dětem (tzv. *bairns' part*) a teprve třetí třetina je předmětem dědické posloupnosti. Na této třetině se pozůstalý manžel může pak ještě podílet jakožto dědic.

Pokud by zůstavitel nezanechal děti, rozdělí se jeho majetek na dvě poloviny, z nichž prvá bude patřit pozůstalému manželovi jakožto *ius relictæ*, druhá pak bude předmětem dědické posloupnosti.

— společenství určité části majetku získaného kterýmkoli z manželů za trvání manželství, přičemž bychom mohli opět lišit podle toho, který majetek získaný během manželství je ze společenství vyloučen.⁸⁾

Vzhledem k vzájemnému právnímu postavení manželů ohledně majetku, patřícího do majetkového společenství, lze uvést tyto varianty:

— Za trvání manželství *majetkové společenství na případ zániku manželství*, které se v právním postavení manželů nijak neprojevuje, oba manželé zůstávají vlastníky toho, čeho během manželství nabudou, a samostatně realizují své subjektivní vlastnické právo.

Majetkové společenství se projeví až v okamžiku skončení manželství v nároku každého z manželů na určitou část, resp. hodnotu majetku, získaného během manželství manželem druhým. Nárok se může týkat buď jen majetku existujícího v době zrušení manželství,⁹⁾ nebo může spočívat v nároku na určitý díl hodnoty veškerého majetku získaného druhým manželem za trvání manželství.¹⁰⁾

— Majetkové společenství *realizující se již za trvání manželství* omezením subjektivního vlastnického práva jednoho manžela obligačním právem druhého manžela účastnit se na správě majetku do společenství patřícího. V případě skončení manželství, resp. skončení společenství se realizuje v nároku každého z manželů na určitou část majetku, resp. jeho hodnoty, získaného během manželství manželem druhým.

Majetkové společenství se však může za trvání manželství realizovat též ve formě *spoluvlastnictví* věcí, nabytých každým z manželů během manželství, pokud by netvořily podle zákona samostatný majetek a *společenství ostatních práv a závazků*, zejména vztahů dlužnických a věřitelských, kde jedním z účastníků je jeden, resp. oba manželé.

V případě zániku manželství nebo majetkového společenství se pak mění majetkové společenství ve spoluvlastnictví a ve vztahy spoludlužnické a spoluvěřitelské. Každý z manželů má právo žádat rozdělení spoluvlastnictví a vypořádání ostatních společných práv a závazků podle zákonem stanoveného kritéria.

Vzhledem ke kritériím, podle kterých se provádí vzájemné vypořádání majetkového společenství mezi manžely, lze vycházet

— z rovnosti podílů obou manželů;

⁸⁾ Tak např. v maďarském právu se rozumí získaným majetkem patřícím do majetkového společenství i věci sloužící osobní potřebě nebo výkonu povolání jen jednoho z manželů, zatímco podle rumunského, polského a sovětského práva tyto věci tvoří získaný majetek, naopak spolu s tím, co každý z manželů nabude dědictvím nebo darem, zůstávají v individuálním vlastnictví toho z manželů, jemuž slouží.

⁹⁾ V této podobě platí majetkové společenství od roku 1958 v NSR pod názvem „Zugewinnngemeinschaft“. Každý z manželů má nárok na jednu polovinu majetku, získaného za manželství manželem druhým, který v době skončení manželství skutečně existuje.

¹⁰⁾ Jako příklad lze uvést „système de participation des acquets“, platící od února 1966 ve Francii jakožto systém legální. Každý z manželů má právo účasti nejen na jedné polovině získaného majetku patřícímu druhému manželovi a existujícího v té době, ale na jednu polovinu hodnoty veškerého majetku získaného druhým manželem během manželství.

— z rovnosti jejich podílů jakožto pravidla, s možností modifikace podle skutečných zásluh toho kterého manžela o získání a uchování majetku, tvořícího společenství.

Vzhledem k tomu, jak se existence majetkového společenství projevuje v právním postavení manželů vůči osobám třetím, lze lišit tyto eventuality:

— majetkové společenství má *právní účinky jen mezi manžely*. Vůči třetím osobám vystupuje každý z manželů jako samostatný vlastník a rovněž právní úkony, týkající se majetku patřícího do společenství, učiněné jen jedním z manželů, zavazují a opravňují jen manžela jednajícího;

— majetkové společenství se projevuje ve vztahu k osobám třetím *v právu těchto osob žádat uspokojení pohledávky* z právního úkonu jen jednoho z manželů na majetku tvořícím společenství;

— majetkové společenství manželů se projevuje navenek jejich solidární závazaností právními úkony ohledně majetku patřícího do společenství a učiněnými jen jedním z nich;

— věřitel jen jednoho z manželů může žádat uspokojení své pohledávky z majetku patřícího do společenství i pro dluhy vzniklé z právních úkonů ohledně samostatného majetku manžela, případně vzniklé před uzavřením manželství;

— manželé vystupují jako vzájemní ručitelé *ex lege* za dluhy, vzniklé z právních úkonů jednoho z nich;

— určité úkony jen jednoho z manželů ohledně majetku, patřícího do majetkového společenství, zavazují manžela druhého, jen pokud byly činy s jeho souhlasem, eventuálně je souhlas druhého manžela předpokladem platnosti takového úkonu.

Vzhledem k *míře*, v jaké je při úpravě majetkových vztahů manželů *respektována autonomie jejich vůle*, může ta která forma právní úpravy platit jakožto *systém legální* nebo jako *systém smluvní*.

Legální systém může platit buď *subsidiárně*, tj. pokud si manželé nesmluví systém jiný (smluvní systém, který je však většinou též v zákoně předvídan a upraven), nebo *kogentně*, přičemž i zde jsou možné různé varianty podle toho, zda kogentní systém připouští *dílčí modifikace* či nikoli.

3. Právní úprava majetkových vztahů manželů v československém právu

Československý zákonodárce nepoužil žádné z uvedených „tradičních“ forem úpravy majetkových vztahů manželů, neboť je neupravuje v rámci jednotné právní soustavy, systému, ať už na bázi společenství nebo odděleného majetku. Občanský zákoník zavádí totiž různý právní režim pro vztahy vlastnické, pro vztahy věřitelské a dlužnické a pro vztahy užívací, přičemž navíc ani režim každé této oblasti vztahů není jednotný.

Vlastnické vztahy upravuje formou vlastnictví osobního, soukromého, podílové spoluvlastnictví, a pokud jde o vlastnictví k věcem, které nabude některý z manželů za trvání manželství, v rámci spec. instituce jako

osobní, příp. *bezpodílové spoluvlastnictví manželů*.¹¹⁾ Věřitelské a dlužnické vztahy manželů se řídí *obecným právním režimem*, platným pro závazkové vztahy.¹²⁾

Konečně zákon podřizuje speciálnímu právnímu režimu i některé vztahy užívací; některé případy užívání bytu manžely upravuje jako *společné užívání bytu manžely*, užívání pozemku, přenechaného jednomu či oběma

¹¹⁾ Podle § 143 o. z. v osobním bezpodílovém spoluvlastnictví manželů je vše, co může být předmětem osobního vlastnictví, což vzhledem k § 127 mohou být především příjmy a úspory z práce a ze sociálního zabezpečení, věci domácí a osobní potřeby, zejména rodinné domky a rekreační chata. Rovněž tak se budou ustanovení o osobním bezpodílovém spoluvlastnictví vztahovat přiměřeně i na věci, které mohou být jen v soukromém vlastnictví. V tomto případě půjde také o bezpodílové spoluvlastnictví, nikoli však osobní. Obdobný závěr učinilo i presidium Nejvyššího soudu v zásadách k výkladu některých otázek týkajících se ustanovení občanského zákoníka o bezpodílovém spoluvlastnictví, Prz 51/65, Výběr rozhodnutí a sdělení č. 8/65. Rozdíl mezi osobním bezpodílovým spoluvlastnictvím a bezpodílovým spoluvlastnictvím manželů k věcem, jež nemohou být v osobním vlastnictví, se projeví zejména v nakládání s těmito věcmi vůči třetím osobám.

¹²⁾ Zatímco se zdá být nepochybným závěr, že pohledávky a dluhy manželů nejsou předmětem bezpodílového spoluvlastnictví, vyskytují se různé názory na to, jakým právním režimem se mají řídit. Podle prvního názoru bude se na ně vztahovat režim bezpodílového spoluvlastnictví per analogiam, podle druhého se pouze jejich vypořádání v případě zániku bezpodílového spoluvlastnictví provede přiměřeně podle zásad platných pro vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví, a konečně podle třetího názoru se na tyto vztahy vztahuje jen obecný právní režim závazkových vztahů.

Zastánci prvního názoru, tj. že na pohledávky a dluhy manželů bude se aplikovat ustanovení o bezpodílovém spoluvlastnictví per analogiam, argumentují především účelově. Tak např. Učebnice občanského práva argumentuje tím, že „společenství dalších majetkových práv manželů zákonodárce zřejmě nepovažoval za potřebné zvlášť v zákoně upravovat, jelikož jde buď o případy dalších společných práv manželů, které přímo vyplývají ze spoluvlastnických vztahů manželů, anebo o případy, kdy vzhledem k celkové koncepci zákona soustředit se na úpravu občanskoprávních vztahů typických pro dnešní stupeň vývoje naší společnosti, zvláštní úprava není v občanském zákoníku potřebná (např. práva odpovídající věcným břemenům, zástavní práva apod.); viz Učebnice československého občanského práva, svazek II, Orbis, Praha 1965, str. 70.

I. Trimaj, další zastánce tohoto názoru, argumentuje tím, že rozdílný právní režim pro pohledávky a pro věci nebyl cílem zákonodárce. Skutečnost, že manželské majetkové vztahy nejsou upraveny na bázi společenství k celé majetkové masě, vysvětluje jako důsledek přeražení úpravy manželských majetkových vztahů ze zákona o právu rodinném do občanského zákoníku, do hlavy pojednávající o spoluvlastnictví a nikoli jako důsledek ekonomicky či společensky odůvodněného záměru zákonodárce. (Viz I. Trimaj, K otázce aktiv a pasiv ve vztahu k bezpodílovému spoluvlastnictví manželů, Zprávy advokacie č. 1/1965.)

Přípustnost analogie zdůvodňují zastánci tohoto názoru nedostatkem zvláštní zákonné úpravy věřitelských a dlužnických vztahů manželů a z toho vyplývajících nezbytností podříditi je podle § 496 o. z. ustanovením upravujícím vztahy obsahem a účelem jim nejbližší.

Zastánci druhého názoru vztahují režim bezpodílového spoluvlastnictví per analogiam na pohledávky a dluhy manželů vzniklé za trvání bezpodílového spoluvlastnictví, jen pokud jde o způsob jejich vypořádání. Argumentují rovněž účelově, neboť svůj názor zdůvodňují tím, že to odpovídá skutečným majetkovým vztahům vytvářejícím se v průběhu manželství, neboť tyto vztahy patří do majetkových vztahů manželů. Přípustnost analogie zdůvodňují tím, že na vypořádání dluhů a pohledávek manželů není speciální úprava. Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu, 4 CZ 10/66 z 18. 3. 1966, R č. 44/66 Sbírky rozhodnutí čs. soudů.

Přítom však připouštějí, že i když se vypořádání pohledávek a dluhů manželů provede podle zásad § 150 o. z. per analogiam, bude závazné jen pro manžele, nikoli

manželům za trvání manželství do osobního užívání za účelem výstavby rodinného domku, rekreační chaty, garáže nebo jako zahrádku upravuje jako *společné užívání pozemku manžely*.

Vzhledem k tomu *nelze již mluvit o bezpodílovém spoluvlastnictví manželů jako o právním systému majetkových vztahů mezi manžely ve smyslu souhrnu právních předpisů upravujících nabývání a práva a povinnosti manželů ke společnému majetku*, jak mylně činí důvodová zpráva k občanskému zákoníku.

však pro věřitele nebo dlužníka, pokud by s vypořádáním neprojevíli vyslovený souhlas. Věřitel může tedy např. i nadále žádat zaplacení celého solidárního dluhu od kteréhokoli manžela, bez ohledu na to, zda mu byla uložena povinnost dluh zaplatit v rámci vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví. (Viz J. Bičovský—M. Holub: Vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví manželů, Socialistická zákonnost č. 9/1965; O. Planková, Rozvod manželství v československém právu, Osveta, Bratislava 1966, str. 179 n.)

Podle třetího názoru nelze pohledávky a dluhy manželů zahrnout do bezpodílového spoluvlastnictví manželů ani pomocí analogie, a rovněž tak na jejich vypořádání nelze užít § 150 o. z. per analogiam, neboť se řídí obecnou právní úpravou platnou pro věřitelské a dlužnické vztahy, zejména ustanovením §§ 74 a 75 o. z. (viz Radimský: Předmět bezpodílového spoluvlastnictví manželů, Zprávy advokacie č. 1/1965).

Pokud se manželé stali ze zákona solidárními dlužníky nebo věřiteli, zůstanou jimi i po zániku a vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví, neboť vzhledem k obecné úpravě solidarity v § 74 o. z. má věřitel možnost i po vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví vymáhat dluh na kterémkoli z manželů. Manželé se pak mohou vyrovnat mezi sebou regresem.

Pohledávky a dluhy manželů se považují za pohledávky dvou věřitelů a jejich dluhy za dluhy dvou věřitelů.

Tomuto závěru by nasvědčovala i dikce důvodové zprávy k občanskému zákoníku, kde se na str. 126 mj. praví: „Nový institut bezpodílového spoluvlastnictví manželů si vyžádal tomu odpovídající úpravu majetkových společenství mezi manžely vzniklých podle dřívějších právních předpisů. Věci z těchto majetkových společenství, pokud mohou patřit do bezpodílového spoluvlastnictví, budou se od účinnosti osnovy v jejich bezpodílovém spoluvlastnictví... Pokud jde o *společná práva* manželů, jež patřila před 1. 4. 1964 do jejich majetkového společenství, bude je třeba *posuzovat podle ustanovení § 498*.“

Domnívám se, že při určení právního režimu věřitelských a dlužnických vztahů, kde jedním z účastníků vystupují manželé, musíme diferencovat vzájemné právní postavení manželů jakožto společných (příp. solidárních) věřitelů nebo dlužníků na straně jedné a jejich právní postavení vůči druhému účastníku těchto vztahů na straně druhé.

Příkláním se k názoru, že *ve vztahu k osobám třetím* se pohledávky a dluhy manželů, vzniklé za trvání manželství, spravují obecným právním režimem platným pro závazkové vztahy, který by mohl být vyloučen jen speciální úpravou, která, jak bylo ukázáno, neexistuje. V žádném případě však nelze platnost obecné úpravy vyloučit *analogickou* aplikací úpravy speciální. Rovněž tak nemá analogie místa, pokud jde o vypořádání těchto vztahů vůči osobám třetím, tj. vůči věřiteli či dlužníkovi. Jakákoli změna obsahu těchto vztahů bez souhlasu dlužníka nebo věřitele by byla v rozporu s obecnou úpravou, obsaženou zejména v §§ 74 a 75 o. z., a tudíž bezúčinná. Naproti tomu se domnívám, že vypořádání těchto pohledávek a dluhů v rámci vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví je možné, avšak jen s účinností mezi manžely. Považuji toto řešení za účelné vzhledem k tomu, že vnáší právní jistotu do vzájemného postavení manželů. Tím, že připustíme vypořádání pohledávek a závazků manželů analogicky podle zásad platných pro vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví, nepodřizujeme je zpětně režimu bezpodílového spoluvlastnictví i pro dobu existence bezpodílového spoluvlastnictví, avšak konstruueme tím jakési zákonné majetkové společenství těchto práv a závazků ke dni zániku manželství, právně účinné jen mezi manžely. I když zákon takové společenství výslovně neupravuje, domnívám se, že není contra legem.

skému zákoníku,¹³⁾ a zrovna tak nelze již mluvit o společném majetku nebo jmění manželů jako o předmětu bezpodílového spoluvlastnictví.

Je tomu tak proto, že pojmem jmění se rozumí souhrn všech právních poměrů, náležejících určité osobě, které lze ocenit v penězích.

V literatuře i právních předpisech bývá někdy užíváno promiskue pojmů jmění a majetek.¹⁴⁾ Naproti tomu někteří autoři tyto pojmy rozlišují, a to buď tak, že pojmem majetek chápou jen vlastnická a jiná majetková práva aktivní,¹⁵⁾ nebo naopak majetkem rozumějí aktiva a pasiva a pro soubor subjektivních majetkových práv (aktiv), náležejících určitému subjektu, užívají pojem jmění.¹⁶⁾

Z uvedeného tedy plyne první závěr, totiž že československý občanský zákoník neupravuje veškeré majetkové vztahy manželů v rámci jedné speciální instituce, neboť část podřizuje speciálnímu právnímu režimu, totiž některé vztahy vlastnické a některé vztahy uživatelské, zatímco vztahy dlužnické a věřitelské a některé vztahy vlastnické a uživatelské podřizuje obecnému právnímu režimu.

Přitom i u vlastnických a uživatelských vztahů je speciální právní režim, ať už jde o bezpodílové spoluvlastnictví manželů, nebo společné užívání bytu nebo pozemku manžely, omezen věcně i časově.

a) Bezpodílové spoluvlastnictví manželů

Bezpodílové spoluvlastnictví manželů dává rovné právo oběma manželům vykonávat subjektivní vlastnické právo k těm věcem, které do něho podle zákona patří společně, nikoli podle předem určených podílů.¹⁷⁾

Rovnost práv a povinností manželů ohledně věcí, patřících do jejich bezpodílového spoluvlastnictví se projevuje i při vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví v případě jeho zániku, ať už v důsledku zániku manželství, nebo na základě jiných, dále uvedených právních skutečností, i za trvání manželství.

Vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví, ať už se provádí na základě

¹³⁾ Viz str. 104 vl. návrhu obč. zák., kde se mj. praví, že „majetkové společenství je upraveno jako spoluvlastnictví, a to jako spoluvlastnictví bezpodílové, které vyjadřuje nejlépe majetkoprávní vztahy mezi manžely, neboť je výrazem jednoty manželství a rovného postavení manželů v něm i po stránce hospodářské. Toto spoluvlastnictví se vztahuje na všechny věci (včetně peněz), které mohou být předmětem osobního vlastnictví.

¹⁴⁾ Viz zákon o právu rodinném č. 265/49 Sb., §§ 22 n.; Heyrovský: Dějiny a systém soukromého práva římského, str. 12.

¹⁵⁾ Viz např. Š. Luby: Systematika jednotlivých částí socialistického systému občanského práva, Právnícké štúdie 4/67.

¹⁶⁾ Viz A. Wenig-Malovský: Příručka obchodního práva, Kompas, Praha 1947, str. 79.

¹⁷⁾ Viz § 144: „Věci v bezpodílovém spoluvlastnictví užívají oba manželé společně, společně hradí též náklady na věci vynaložené nebo spojené s jejich užíváním a udržováním,“ běžné záležitosti týkající se společných věcí může vyřizovat každý z manželů, v ostatních záležitostech je třeba souhlasu obou manželů pod sankcí neplatnosti (viz § 145 o. z.), a konečně „z právních úkonů týkajících se společné věci jsou oprávněni a povinni oba manželé společně a nerozdílně“ (viz § 145, odst. 2 o. z.).

dohody¹⁸⁾ manželů, nebo rozhodnutím soudu, musí být provedeno podle zásad, stanovených v § 150 o. z., jimiž jsou:

- rovnost podílů obou manželů;
- povinnost manželů nahradit to, co ze společného majetku vynaložili na svůj majetek, nepatřící do bezpodílového spoluvlastnictví;
- právo manželů žádat na druhém manželu úhradu toho, co vynaložil ze svého majetku nepatřícího do bezpodílového spoluvlastnictví na věci v bezpodílovém spoluvlastnictví;
- možnost modifikace podílů vzhledem k potřebám nezletilých dětí, vzhledem k zásluze toho kterého manžela o nabytí a udržení společných věcí a vzhledem k péči každého z manželů o rodinu.

V rámci vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví nelze sice uložit, aby byla do něho vložena za věc zničenou nebo ztracenou jiná věc, avšak je možné uložit doplacení potřebné částky na dorovnání kvantitativních podílů v penězích.

Bezpodílové spoluvlastnictví není však jedinou možnou právní formou, ve které se uskutečňují majetkové vztahy manželů ohledně věci.

Je to důsledek již zmíněného věcného i časového omezení tohoto právního institutu.

Bezpodílové spoluvlastnictví manželů je totiž věcně omezeno jen na ty věci, které mohou být v osobním vlastnictví (věci, které nemohou být v osobním vlastnictví, tvoří též *bezpodílové spoluvlastnictví, nikoli však osobní*, které se pak bude přiměřeně řídit ustanovením o osobním bezpodílovém spoluvlastnictví), a pokud jich bylo nabyto některým z manželů za trvání manželství, resp. za trvání bezpodílového spoluvlastnictví.¹⁹⁾ Vzhledem k § 500 odst. 1 o. z. nelze modifikovat dohodou manželů jeho

¹⁸⁾ Dohody o vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví lze platně uzavírat, jak vyplývá z dikce § 149, odst. 10 o. z., až po jeho zániku. Pokud by manželé uzavřeli takovou dohodu před zánikem bezpodílového spoluvlastnictví, je po jeho zániku nutný nový projev vůle, který však nemusí být výslovný, stačí konkludentní.

Dohodou musí být provedeno komplexní vypořádání manželů. Při částečném vypořádání by totiž vzniklo vážné nebezpečí porušení zásady rovnosti manželů při dělení věci, tvořících bezpodílové spoluvlastnictví, neboť v takovém případě by soud nemohl přihlídnout k veškerému majetku v bezpodílovém spoluvlastnictví. Tento závěr vyplývá i z dikce § 149 o. z.

¹⁹⁾ Vzhledem k §§ 143 a 127 o. z. budou to především odměny za práci a příjmy ze sociálního zabezpečení (zastávám názor, že vzhledem k §§ 143 a 127 o. z. do bezpodílového spoluvlastnictví patří celá pracovní odměna a příjem ze sociálního zabezpečení, nikoli ta její část, která zbude po uspokojení potřeb manželů a rodiny), odměny za vynálezy, objevy a zlepšovací návrhy, autorské odměny, prémie, výhry, úspory, nejsou-li na vkladní knížce. Na rozdíl od některých autorů se domnívám, že do bezpodílového spoluvlastnictví patří i odměna, kterou obdrží jeden z manželů v souvislosti s vyznamenáním (opačně viz E. Göpfert a J. Radimský: Vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví manželů, Zprávy advokacie č. 4/1967). Dále budou patřit do bezpodílového spoluvlastnictví i věci, které si manželé koupí za úspory ze zmíněných příjmů, jako domácí zařízení, chata, auto, rodinný domek apod. Do bezpodílového spoluvlastnictví patří dále i užitky, výnosy a přírůstky věcí, které jsou jak v bezpodílovém spoluvlastnictví, tak v individuálním (osobním nebo soukromém) vlastnictví manželů. Rovněž tak tam patří i věci, nabyté jedním z manželů během manželství jak z prostředků v bezpodílovém spoluvlastnictví, tak z osobního nebo soukromého vlastnictví jednoho z nich.

vznik, rozsah nebo právu, a to patrně ani v případě, že by taková dohoda jeho rozsah rozšiřovala.

Naproti tomu nepatří do bezpodílového spoluvlastnictví manželů věci, nabyté do osobního nebo soukromého vlastnictví před uzavřením manželství nebo po zániku bezpodílového spoluvlastnictví za trvání manželství,²⁰⁾ a z věcí získaných jedním z manželů za trvání manželství ty, které: — získal jeden či oba manželé darem nebo dědictvím. Tyto věci budou buď v osobním či soukromém vlastnictví jednoho, nebo v podílovém spoluvlastnictví obou manželů;²¹⁾

— věci, které podle své povahy slouží osobní potřebě nebo výkonu povolání jen jednoho z manželů, tedy vzhledem k povaze a určení těchto věcí;

— věci, které nepatřily do majetkových společenství manželů, zrušených podle § 500 odst. 1 o. z., tj. věci, které ke dni 1. dubna 1964 tvořily samostatný majetek toho kterého manžela;²²⁾

— peníze, získané jedním z manželů z titulu odškodnění za pracovní úraz, na bolestném či za ztížení společenského uplatnění vzhledem k osobní povaze těchto nároků;

— věci získané (koupené, vyměněné apod.) namísto věcí původních, které byly v osobním nebo soukromém vlastnictví jednoho z manželů či podílovém spoluvlastnictví obou manželů. V těchto případech nejde totiž o věci získané za trvání manželství ve smyslu § 143 o. z.²³⁾

²⁰⁾ Za trvání manželství může zaniknout bezpodílové spoluvlastnictví, je-li jeden z manželů nebo oba odsouzeni rozsudkem trestního soudu k propadnutí majetku podle § 52 odst. 2 tr. zák. č. 140/1961 Sb., a § 500 odst. 3 obč. zák., dále řízením likvidace majetku jednoho či obou manželů podle § 352 odst. 3 o. s. ř. a konečně rozhodnutím soudu na návrh jednoho z manželů podle § 48, odst. 2 o. z. Bezpodílové spoluvlastnictví manželů, zaniklé za trvání manželství, může být obnoveno soudním rozhodnutím vydaným na návrh jednoho z manželů, avšak s účinky ex nunc.

²¹⁾ V literatuře není jednota názorů na otázku, jakým právním režimem se budou řídit právní vztahy k věcem, které za trvání manželství nabudou oba manželé darem nebo dědictvím. Podle jednoho, který se zdá být převažujícím, věci, které získali oba manželé současně darem či dědictvím (např. svatební dary, zdědění auta na základě závěti apod.), jsou v *podílovém* spoluvlastnictví manželů (arg. § 143 o. z., „s výjimkou věcí získaných dědictvím nebo darem...“). Tento názor je zastáván např. již citovanými zásadami presidia Nejvyššího soudu, Prz 51/65, v článku dr. V. Raise: K otázce darování mezi manžely, Socialistická zákonnost č. 9/1965. Podle druhého názoru právní vztah manželů k věcem, které jim byly darovány nebo které společně zdědili, bude záležet na obsahu vůle dárce či zůstavitele. Jestliže takové věci jsou manželům darovány či odkázány v závěti bez určení podílu s úmyslem, aby jich užívali společně, budou v jejich bezpodílovém spoluvlastnictví. V opačném případě budou v jejich podílovém spoluvlastnictví (viz např. S. Radvanová—J. Štěpina: Majetkové otázky v manželství a rodině, Orbis, Praha 1967, str. 22).

Podle třetího názoru věci darované či zděděné oběma manžely společně patří do jejich bezpodílového spoluvlastnictví (arg. znění § 143, „co bylo některým z manželů...“, a contrario tedy nikoli oběma manžely). Tento názor zastává např. J. Švestka: K některým aktuálním otázkám darování, kde jako účastníci vystupují manželé, Socialistická zákonnost č. 6/1965, str. 35.

²²⁾ Obdobně viz již citované zásady presidia Nejvyššího soudu, opačně viz J. Radimský: Předmět bezpodílového spoluvlastnictví manželů, Zprávy advokacie č. 1/1965.

²³⁾ Obdobně viz Rozhodnutí Nejvyššího soudu č. 19/1960 Sbírky rozh. čs. soudů a cit. zásady presidia Nejvyššího soudu.

Vlastnictví k těmto věcem se bude spravovat buď ustanovením o osobním či soukromém vlastnictví, nebo ustanovením o podílovém spoluvlastnictví.

Bezpodílové spoluvlastnictví manželů je však omezeno nejen věcně, ale i časově, a to obecně dobou existence manželství (včetně existence manželství, které bude později prohlášeno za neplatné), v některých případech, nastane-li některá z právních skutečností, majících za následek zánik bezpodílového spoluvlastnictví i za trvání manželství, i na dobu kratší. V podrobnostech o tom viz poznámku č. 20.

Můžeme tedy učinit další závěr, že totiž vlastnictví jednoho, resp. obou manželů k určité věci může se podle československého občanského zákoníku uskutečňovat v těchto právních formách: jako vlastnictví osobní, vlastnictví soukromé, osobní bezpodílové spoluvlastnictví manželů, bezpodílové spoluvlastnictví manželů ohledně věcí, které nemohou být v osobním vlastnictví, a konečně jako podílové spoluvlastnictví osobní nebo soukromé.

Úprava bezpodílového spoluvlastnictví manželů je vesměs kogentního charakteru, takže jeho vznik, rozsah ani správu nelze smluvně modifikovat.

b) Společné užívání bytů manžely

Úprava bezpodílového spoluvlastnictví manželů je vesměs kogentního zákonodárce i v oblasti uspokojování jejich bytových potřeb zavedením institutu *společného užívání bytu manžely*. Na jeho základě mají oba manželé společné, nedílné a bezpodílové právo užívat celý byt, jakožto spoluuživatelé mají stejná práva a povinnosti nejen navzájem, ale i ve vztahu k osobám třetím.²⁴⁾ Nedílnost a bezpodílovost společného užívacího práva manželů se projevuje nejen při jeho realizaci, ale i v jeho zrušitelnosti. Společné užívací právo manželů k bytu je totiž zrušitelné jen vůči oběma manželům současně.

Rovnost v právním postavení manželů jakožto spoluuživatelů bytu se projevuje i v právu pozůstalého manžela — spoluuživatele bytu na užívání bytu po smrti druhého manžela a při určování, kdo z nich bude mít právo užívat byt po rozvodu manželství. Především to bude záležet na dohodě rozvedených manželů samotných, a pokud by se nedohodli, určí to na návrh jednoho z nich soud, který při rozhodování o dalším užívání vezme zřetel na zájmy nezletilých dětí.²⁵⁾

²⁴⁾ Viz ustanovení § 172 o. z. o tom, že společní uživatelé mají stejná práva a povinnosti, dále požadavek souhlasu obou manželů při právních úkonech přesahujících rámec běžných záležitostí, jež se týkají společného užívání bytu, a to pod sankcí neplatnosti, vyplývající z ustanovení § 173 odst. 1 o. z., a konečně aktivní a pasivní solidarita manželů jakožto společných uživatelů z právních úkonů, týkajících se společného užívání bytu.

²⁵⁾ Výjimkou z rovného právního postavení manželů — spoluuživatelů bytu — v případě smrti jednoho z nich a určování, kdo z nich bude mít právo užívat byt i po rozvodu jejich manželství, je případ společného užívání družstevního bytu

Tak jako bezpodílové spoluvlastnictví manželů, i společné užívání bytu manželé je však omezeno časově i věcně.

Časové omezení spočívá v tom, že existence společného užívání bytu je závislá jednak na existenci manželství,²⁶⁾ jednak na okolnosti, že manželé spolu trvale žijí (§ 175 odst. 3 o. z.). To však neznamená nezrušitelnost tohoto právního vztahu za trvání manželství, avšak pokud by k tomu došlo, může se tak stát, jak už jsem uvedla, jen vůči oběma manželům současně. Z toho nutně plyne závažný důsledek, že manželé odpovídají solidárně nejen z právních úkonů týkajících se užívání bytu, ale že solidárně odpovídají i za protiprávní úkon, resp. protiprávní chování jen jednoho z nich, pokud sankcí za takové chování bude zrušení užívacího práva.

Věcné omezení společného užívání bytu manželé spočívá v tom, že nevzniká při užívání každého bytu a při každém užívání bytu (mám na mysli právní titul), ale jen tehdy, je-li právním titulem tohoto užívání osobní užívání bytu ve smyslu III. části obč. zák., resp. užívání bytu, na které se ustanovení o osobním užívání vztahují přeměřeně (např. užívání bytu v rodinném domku).

Společné užívání bytu manželé nevznikne tudíž tam, kde právním důvodem užívání bytu je vlastnické právo nebo blízký vztah k uživateli bytu (tj. v případě tzv. odvozeného práva užívání). Řekli jsme, že společné užívání bytu manželé nevzniká ani ohledně všech bytů. Vzhledem k ustanovení § 182 nevzniká totiž při užívání bytů, trvale určených pro ubytování pracovníků organizace.²⁷⁾

Vidíme tedy, že režim užívacích vztahů ohledně bytu, jejichž subjektem je jeden, resp. oba manželé, není jednotný.

Manželé mohou užívat byt jednak na základě přímého právního titulu jako společní uživatelé nebo jakožto podílové nebo bezpodílové spoluvlastníci, jednak odvozeně, na základě užívacího práva druhého manžela v případě užívání bytů určených trvale pro ubytování pracovníků organizace, v případě užívání bytu v rodinném domku nebo jiné obytné budově, která

manželé, pokud právo na přidělení tohoto bytu získal jeden z manželů ještě před uzavřením manželství. V tomto případě má totiž vždy právo užívat byt po rozvodu manželství tento manžel jakožto člen družstva, bez ohledu na zájmy nezletilých dětí, a v případě jeho smrti dědic jeho členského podílu, který se stane členem družstva.

²⁶⁾ Viz ustanovení § 175 odst. 1 o. z. o tom, že právo společného užívání bytu manželé vznikne, jestliže nabudou manželé nebo jeden z nich právo užívat byt za trvání manželství, § 176 odst. 1 o. z. o tom, že nabyli-li práva užívat byt některý z manželů před uzavřením manželství, vznikne oběma manželům právo společného užívání tohoto bytu uzavřením manželství, § 180 odst. 1 o. z. o tom, že zemře-li jeden z manželů, kterým příslušelo právo společného užívání bytu, společné užívání zanikne a jediným uživatelem se stane pozůstalý manžel, § 177 o. z. o zrušení společného užívání bytu manželé v případě rozvodu manželství a § 17 odst. 1 zákona o rodině, pokud jde o prohlášení manželství za neplatné.

²⁷⁾ V teorii je zastáván názor, že pokud by byl pracovníkem organizace i druhý manžel a byt byl přidělen oběma manželům současně a společně a oba manželé uzavřeli dohodu o užívání bytu, pak by společné užívání bytu manželé vzniklo i v tomto případě.

je ve vlastnictví jen jednoho z nich, nebo v případě užívání bytu v rodinném domku nebo v jiné obytné budově, který jeden z nich užívá jako příslušník domácnosti vlastníka a druhý na základě blízkého vztahu k uživateli, nebo konečně užívá-li jeden z nich byt jako spoluuživatel na základě §§ 172–174 o. z.²⁸⁾

Za stejných podmínek vzniká manželům i společné užívací právo k místnostem nesloužícím k bydlení (garáž), pokud nejde o místnost sloužící k výkonu povolání jen jednoho z manželů (§ 197 o. z.).

c) Společné užívání pozemku manžely

Společné užívání pozemku manžely dává oběma manželům rovné právní postavení při užívání pozemku za účelem stavby rodinného domku, rekreační chaty či garáže nebo za účelem zřízení zahrádky. I v tomto případě je rovnost jejich postavení zajištěna požadavkem souhlasu obou manželů k právním úkonům přesahujícím běžné záležitosti týkající se společného užívání, a to pod sankcí neplatnosti takového právního úkonu (§ 211 odst. 1 o. z.), stejným právem každého z manželů vyřizovat běžné záležitosti týkající se společného užívání pozemku (§ 211 odst. 1 o. z.), aktivní a pasivní solidaritou obou manželů, pokud jde o právní úkony týkající se společného užívání pozemku (§ 211 odst. 2 o. z.), a právem každého z manželů žádat soud, aby rozhodl o právech a povinnostech vyplývajících ze společného užívání, pokud by se o nich manželé nedohodli sami (viz § 212 o. z.).

Rovněž společné užívání pozemku manžely je omezeno časově i věcně.

Časově tím, že může vzniknout jen za trvání manželství²⁹⁾ a že zaniká vždy nejpozději zánikem manželství nebo zánikem bezpodílového spoluvlastnictví manželů.³⁰⁾

Věcně je společné užívání pozemku manžely omezeno tím, že může vzniknout jen v případě osobního užívání pozemku podle III. části hlavy čtvrté o. z., a tedy nikoli v případě jiného než osobního užívání, jako např. v případě nájmu zemědělského pozemku nebo v případě dočasného užívání pozemku podle § 397 o. z.

Z výkladu o společném užívání pozemku manžely nám tedy vyplynul

²⁸⁾ Pokud jeden z manželů užíval již v době uzavření manželství byt jakožto společný uživatel, pak podle převažujícího názoru nevznikne druhému manželů přímé užívací právo na základě společného užívání bytu manžely, ale bude užívat byt jako odvozený uživatel, na základě blízkého vztahu k jednomu ze společných uživatelů. Argumentuje se jednak dikcí zákona (viz § 176 odst. 1 o. z. „Nabyli-li práva užívat byt...“ arg. a contrario „práva spoluužívat byt“), jednak ochranou právního postavení ostatních společných uživatelů.

²⁹⁾ Společné užívání pozemku manžely může vzniknout jen tehdy, uzavřou-li dohodu o osobním užívání pozemku oba manželé anebo jeden z nich za trvání manželství, za předpokladu, že manželé spolu trvale žijí.

³⁰⁾ Viz § 215 o. z., o tom, že v případě zániku manželství rozvodem nebo prohlášení manželství za neplatné (§ 17 zák. o rodině), nebo v případě zániku bezpodílového spoluvlastnictví i za trvání manželství rozhodne o tom, kdo z manželů bude pozemek i nadále užívat, buď jejich vzájemná dohoda, nebo soud na návrh jednoho z nich v rámci vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví.

závěr, že ani užívací vztahy ohledně pozemků, pokud jejich subjektem jsou manželé, se neřídí jednotným právním režimem, že se rozpadají do dvou skupin – na užívání pozemku na základě osobního užívání a na užívání pozemku z jiného právního důvodu.

Z rámcové analýzy právní úpravy majetkových vztahů mezi manžely, resp. z dílčích závěrů učiněných při analýze toho kterého právního institutu nyní vyplývá závěr obecný.

Majetkové vztahy manželů se uskutečňují v různých právních formách, které však netvoří nějaký jednotný ucelený právní systém nebo soustavu úpravy majetkových vztahů manželů, jež by vyjadřovala, resp. odrážela ty rysy, které jsou společné pro všechny majetkové vztahy vznikající mezi manžely, o kterých jsem psala v první a druhé části této studie.

Jejich úprava je nejen roztržštěná a roptýlena do různých částí občanského zákoníku, resp. je obsažena v různých právních institutech, ale podle mého názoru postrádá i jednotnou koncepci vycházející z jednotného cíle zákonodárce při úpravě těchto vztahů, který, jak jsem se snažila prokázat v první a druhé části, nepochybně existuje.

Důsledkem toho je značná nepřehlednost a složitost právní úpravy, neboť u každé z analyzovaných forem majetkových vztahů manželů je jinak upraven její vznik a zánik, nehledě k tomu, že v řadě případů vzbuzuje pochybnosti, vzhledem k nejasné a nedostatečné úpravě, otázka okamžiku vzniku a zániku, otázka předmětu apod.

II. PRÁVNÍ NÁSLEDKY UZAVŘENÍ MANŽELSTVÍ NA PRÁVNÍ POSTAVENÍ MANŽELŮ VE VZTAHU K OSOBÁM TŘETÍM

Vedle vzájemného majetkoprávního postavení manželů ovlivňuje uzavření manželství podle československého občanského práva i právní postavení manželů ve vztahu k osobám třetím, a to zejména v těchto oblastech:

- právní subjektivita,
- ochrana osobnosti,
- zastoupení,
- odporovatelnost,
- převzetí dluhu,
- promlčení,
- odpovědnost za dluhy,
- pojištění,
- dědické právo.

Důvodem modifikací právního postavení manželů vůči osobám třetím, resp. postavení třetích osob ve vztahu k manželům, je rovněž již zmíněné společenství zájmů existujících mezi manžely. To se neprojevuje jen v jejich vnitřním vztahu, ale i navenek ve vztahu k osobám třetím, neboť manželé netvoří zájmové společenství a určitou hospodářskou jednotku

jen v důsledku jejich vůle, ale zároveň proto, že společnost je za takové pokládá a vyvozuje z toho pak různé důsledky i ve sféře právní.

Ve vztahu ke společnosti, resp. osobám třetím jeví se nutnost respektovat zájmové společenství manželů jak z hlediska ochrany třetích osob, tak z hlediska ochrany individuálních i společných zájmů manželů samotných.

1. Právní subjektivita

Uzavření manželství je vedle dosažení osmnácti let další právní skutečností, se kterou občanský zákoník spojuje nabytí zletilosti, a to jednou provždy, bez ohledu na to, bude-li manželství později zrušeno pro neplatnost nebo dojde-li k jeho zániku z jiných důvodů.

Za předpokladu, že tomu nebrání duševní porucha ve smyslu § 10 o. z., má uzavření manželství zároveň za následek nabytí plné způsobilosti k právním úkonům.

Na druhé straně uzavření manželství způsobilost manželů k právním úkonům v jistém smyslu omezuje, neboť manžel nemá způsobilost činit samostatně, tj. bez souhlasu druhého manžela, některé právní úkony, týkající se

— společných věcí v bezpodílovém spoluvlastnictví manželů, pokud nejde jen o běžnou záležitost (§ 145 odst. 1 o. z.),

— společného užívání bytu manžely, nejde-li jen o běžnou záležitost (§ 173 o. z.),

— společného užívání pozemku manžely, nejde-li o běžnou záležitost (§ 211 o. z.).

2. Ochrana osobnosti

Na základě § 15 obč. zák. přísluší pozůstalému manželu právo uplatňovat vlastním jménem právo na ochranu osobnosti zemřelého manžela. Na pozůstalého manžela přechází dále právo manžela zemřelého udílet svolení k užití písemností osobní povahy, podobizen, obrazových snímků a zvukových záznamů týkajících se zemřelého manžela nebo jeho projevů osobní povahy. V řadě případů bude však mít toto právo pozůstalý manžel nikoli v důsledku speciální posloupnosti na případ smrti, ale proto, že uvedené hmotné registrace některých projevů osobnosti zemřelého manžela se přímo týkají i ochrany osobnosti manžela pozůstalého.

3. Zastoupení

Uzavřením manželství vzniká oběma manželům zákonné právo vzájemně se zastupovat v běžných záležitostech, zejména přijímat běžné plnění. Jako při každém zastoupení, i zde bude manžel — zástupce jednat jménem manžela druhého (zastoupeného) s právními účinky pro manžela zastoupeného. Rozsah tohoto zástupčího práva je vymezen rámcově pojmy „běžná záležitost zastoupeného“ a „běžné plnění“ (viz § 21 odst. 1 zák.

o rodině). V pochybnostech bude výklad těchto pojmů záležet na okolnostech konkrétního případu. Vzhledem k § 121 zákoníku práce nebude však běžným plněním mzda, neboť k tomu, aby mohla být vyplacena manželů zaměstnanců, vyžaduje toto ustanovení písemné zmocnění.

I když zástupčí právo manžela vzniká na základě ustanovení zákona o rodině, práva a povinnosti zástupce i zastoupeného, jakož i následky překročení zmocnění budou se řídit ustanovením § 22 a n. obč. zák., upravujícími obecně občanskoprávní vztah zastoupení.³¹⁾ Je tomu tak proto, že i v případě vzájemného zastupování mezi manžely zůstává tento vztah občanskoprávním, pouze jeho vznik je upraven speciálním ustanovením práva rodinného. Vzhledem k tomu se domnívám, že zákonné zástupčí právo nebude moci realizovat manžel-zástupce potud, pokud by jeho zájmy byly v rozporu se zájmem manžela zastoupeného (§ 22, odst. 2 obč. zák.).

Rovněž tak se budou řídit ustanovením občanského zákoníka právní následky překročení oprávnění zastupovat. Proto kdyby manžel zastoupil druhého manžela v záležitosti nikoli běžné, resp. přijal pro něho plnění nikoli běžné (např. mzdu), pak by byl zastoupený manžel vzhledem k ustanovení § 25 o. z. zavázán takovým jednáním druhého manžela jen tehdy, pokud by takový úkon dodatečně schválil. Pokud by v důsledku překročení zástupčího oprávnění vznikla druhému manželů nebo osobě třetí škoda, odpovídal by manžel-zástupce podle ustanovení části osmé občanského zákoníka o odpovědnosti za škodu.

V této souvislosti vzniká otázka, zda je možné, aby manžel zákonné zástupčí právo druhého manžela vůči osobám třetím obecně nebo in concreto vyloučil?

V literatuře, pokud bylo této otázce zaujato stanovisko,³²⁾ bylo kladné.

Autoři připouštějí možnost vyloučení zákonného zástupčího práva manželů argumentují ustanovením § 21 odst. 3 zákona o rodině, kde se praví: „To neplatí, jestliže druhý manžel tyto účinky proti jiné osobě výslovně vyloučil a jestliže to bylo této osobě známo.“

Domnívám se, že gramatický a systematický výklad ustanovení § 21 jako celku svědčí spíše o závěru opačném.

Zákonné zástupčí právo je upraveno, resp. zakotveno v odstavci prvním, v druhém odstavci je zakotvena solidární odpovědnost obou manželů za jednání jen jednoho z nich při obstarávání běžných záležitostí rodiny. Na tento odstavec navazuje pak citovaný odstavec třetí, který se podle mého názoru vztahuje výlučně jen na závěr odstavce předešlého, nikoli i na odstavec první (viz dikce „To neplatí, jestli druhý manžel tyto účinky...“).

³¹⁾ Na diskrepanci v systematice ustanovení o zastoupení poukázal J. Hrdlička v několika svých pracích, zejména však ve studii Systematická a zejména funkční komplementárnost předpisů hmotného a procesního občanského práva, Právnícké studie č. 3/66, str. 378 n.

³²⁾ Viz učebnice Rodinné právo, Orbis, Praha 1965, str. 86, a J. Radimský: Oprávnění manželů navzájem se zastupovat, Zprávy advokacie č. 3/1965.

Nasvědčuje tomu podle mého názoru i důvodová zpráva k tomuto ustanovení, která na str. 25 mluví o možnosti vyloučit účinky jen ohledně solidární odpovědnosti. O zákonném zástupčím právu mluví důvodová zpráva v odstavci předchozím, kde zdůrazňuje jeho rozšíření proti úpravě dosavadní a kde se mj. praví: „Z nového pojetí manželství vyplývá, že je namístě, aby se manželé mohli vzájemně zastupovat, aniž k tomu byli druhým účastníkem formálně zmocnění, a to ve všech běžných věcech.“

Navíc se domnívám, že v zájmu právní jistoty a ochrany dobré víry osob třetích není možné vázat existenci zákonného zástupčího práva na takovou nejistou skutečnost, jakou je okolnost, zda třetí osoba ví nebo není o vyloučení tohoto oprávnění, a to ještě s platností pouze pro ten který konkrétní případ.

Naproti tomu zcela jiná je situace při vyloučení solidární odpovědnosti z jednání jen jednoho z manželů při obstarávání běžných záležitostí rodiny. V tomto případě bude totiž vůči třetí osobě zavázán vždy alespoň manžel jednající, takže její právní postavení není natolik ohroženo.

4. Zavázanost z právních úkonů

Manželé jsou především *solidárními* dlužníky a věřiteli z právních úkonů, týkajících se společné věci, která je v jejich *podílovém* spoluvlastnictví (§ 138 odst. 2), *bezpodílovém* spoluvlastnictví (§ 145 odst. 2), z právních úkonů týkajících se společného užívání bytu (§ 173 odst. 2), společného užívání místností nesloužících k bydlení (§ 197) a z právních úkonů týkajících se společného užívání pozemku (§ 211 odst. 2).

Týkají-li se výše uvedené právní úkony běžných záležitostí, vzniká solidární závazek i na základě právního úkonu jen jednoho z manželů bez ohledu na vůli manžela druhého. Týká-li se takový právní úkon záležitosti nikoli běžné, pak, má-li založit platný solidární závazek obou manželů, musí být učiněn buď oběma manžely, nebo jedním z nich, avšak se souhlasem manžela druhého.

Ačkoli je ve všech uvedených případech vznik solidárních pohledávek i dluhů vázán na existenci právních vztahů jichž se týká, tj. na bezpodílové a podílové spoluvlastnictví manželů, na společné užívání bytu a místností nesloužících k bydlení manžely a na společné užívání pozemku manžely, nemá další existence, resp. zánik těchto právních vztahů a způsob jejich vypořádání, ba dokonce ani existence manželství samotného vliv na obsah a trvání těchto solidárních závazků vůči osobám třetím. Rovněž tak možnost věřitele na uspokojení solidárního dluhu manželů není omezena na jejich společný majetek, který je v bezpodílovém spoluvlastnictví, ale na veškerý jejich majetek.

Ve vztahu k osobám třetím, zejména vůči subjektům vystupujícím na opačné straně těchto solidárních společných závazků, řídí se zmíněné právní vztahy vždy ustanovením § 74 obč. zák., upravujícím vznik a obsah solidárních závazků.

Vzájemný vztah mezi manžely jakožto solidárními dlužníky nebo věři-

teli může být podle názoru určité části teorie a praxe modifikován v důsledku vypořádání těchto solidárních dluhů a závazků v rámci vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví.

Vzhledem k výše uvedenému nebude však mít takovéto vypořádání, pokud s ním nesouhlasila i druhá strana solidárního závazku, žádný vliv na její práva a povinnosti.

Jako určitá zvláštnost jeví se v této souvislosti solidární odpovědnost manželů, jakožto spoluživatelů bytu nebo místnosti nesloužící k bydlení, nejen z právních, ale i z *protiprávních* úkonů nebo jednání jen jednoho z nich (např. za hrubé porušování zásad socialistického soužití v domě), pokud sankcí za takové jednání bude zrušení užívacího práva. Zmíněná odpovědnost je totiž nutným důsledkem nedílnosti společného užívacího práva a jeho zrušitelnosti jen vůči oběma manželům současně.

V této souvislosti pak vzniká otázka, zda jde o výjimku z obecného pravidla, že solidární závazky manželů zakládají jen právní úkony (arg. dikcí § 138 odst. 2, 145 odst. 2, 173 odst. 2 a 211 odst. 2 o. z.), nebo zda to platí pro jiné protiprávní úkony, resp. pro jiné případy porušení práv a povinností manželů, a to nikoli jen při společném užívání bytu nebo místností nesloužících k bydlení, ale i při společném užívání pozemku a při bezpodílovém a podílovém spoluvlastnictví.

K této otázce se v literatuře vyjádřil Karol Plank,³³⁾ pro oblast společného užívání bytů manžely, a O. Planková pro oblast bezpodílového spoluvlastnictví.^{33a)}

K. Plank dochází k závěru, že ustanovení § 173 odst. 2 by mělo být aplikováno per analogiam na veškerá práva a povinnosti vzniklé z protiprávních úkonů, ke kterým došlo v souvislosti se společným užíváním bytu (např. i na odpovědnost za škodu takto vzniklou.³³⁾

Argumentuje následovně: odpovědnost za takové protiprávní úkony by se měla v nedostatku speciální úpravy řídit obecnými předpisy o odpovědnosti za škodu, avšak potíží je v tom, že občanský zákoník dnes již nezná solidární odpovědnost více škůdců, s výjimkou případů, kdy ji svým rozhodnutím v konkrétním případě založí soud (§ 438 odst. 2 o. z.), a že neřeší případy způsobení škody více poškozeným společně. Vzniká otázka, jak tedy v této situaci přiznat náhradu škody, resp. vymáhat náhradu škody na společných uživatelích jednotlivě, je-li jejich právo společné a nedílné? A vzhledem k tomu se přiklání k aplikaci § 173 odst. 2 o. z. i v těchto případech per analogiam. Olga Planková zastává názor, že i když zákon zakotvuje solidární závazanost a odpovědnost jen při právních úkonech manželů týkajících se společných věcí, třeba ji rozšířit analogicky podle § 496 o. z. i na solidární závazanost a oprávněnost manželů z protiprávních úkonů týkajících se společných věcí, a to vzhledem k bezpodílovosti spoluvlastnického vztahu.

³³⁾ Viz Karol Plank: Osobné užívanie bytov, Obzor, Bratislava 1967, str. 191 n.

^{33a)} Viz Olga Planková, Společné majetkové práva manželů, cit. práce, str. 78 n.

Domnívám se, že úprava odpovědnosti manželů z protiprávních úkonů by měla být společná pro všechny výše uvedené případy majetkových vztahů, v souvislosti s nimiž spojuje zákon vznik solidárních závazků manželů, neboť ve všech těchto případech (bezpodílové spoluvlastnictví, společné užívání místností nesloužících k bydlení a společné užívání pozemků) jsou práva a povinnosti manželů společná a nedílná a ve všech těchto případech spojuje zákon vznik solidárního závazku jen s právním úkonem manželů nebo jednoho z nich.

Souhlasím s Plankem, že jím navrhované řešení by odpovídalo obsahu a účelu těchto vztahů, a navíc se domnívám, že by odpovídalo i právnímu vědomí, že v případě způsobení škody více škůdci je třeba chránit především poškozeného. Na rozdíl od něho se však domnívám, že vzhledem k ustanovení § 74 o. z., které prohlašuje solidaritu jako výjimku z obecné zásady dělenosti společných závazků, a v případě odpovědnosti za škodu navíc ještě vzhledem k ustanovení § 438 odst. 1, zakotvujícímu jako obecnou zásadu pro odpovědnost za škodu způsobenou více škůdci odpovědnost podle účasti na způsobené škodě s výjimkou případů v zákoně výslovně uvedených, je užití analogie vyloučeno. Mám za to, že vzhledem k právní úpravě solidárních závazků je de lege lata nemožné rozšiřovat solidaritu manželů per analogiam i na odpovědnost za protiprávní úkony manželů nebo vůči nim, neboť analogií nelze užít k rozšíření platnosti výjimek z obecné úpravy.

Manželé jsou dále solidárně zavázáni z právních úkonů, učiněných jen jedním z nich, při obstarávání běžných záležitostí rodiny ve smyslu § 21 odst. 2 zák. o rodině, pokud by druhý manžel solidaritu výslovně nevyloučil a třetí osoba o jejím vyloučení nevěděla (§ 21 odst. 3 zák. o rodině).

Podle obecně zastávaného názoru k vyloučení solidarity není třeba žádné zvláštní formy, avšak vyloučení se může týkat jen určitého jednání s určitou osobou, a nelze tudíž solidaritu vyloučit pro jakákoli budoucí jednání.

Pojmem „obstarávání běžných záležitostí rodiny“ se míní „všechna jednání, která je třeba učinit při uskutečňování péče o uspokojování materiálních a kulturních potřeb rodiny, zejména ve vztazích majetkových, avšak i při výkonu péče o děti a společnou domácnost“.³⁴⁾

Konkrétní náplň pojmu běžné záležitosti rodiny bude muset být určena v každém konkrétním případě zvlášť, vzhledem k poměrům té které rodiny.

Překročí-li jednání jednoho z manželů hranice „obstarávání běžných záležitostí rodiny“, bude druhý manžel takovým jednáním právně zavázán jen podle obecných předpisů (např. o obstarání plnění, o převzetí dluhu, o ručení apod.).

To je zásadní rozdíl od překročení „běžných záležitostí“ týkajících se bezpodílového a podílového spoluvlastnictví manželů a společného užívání bytu a pozemku manžely, kde překročení této hranice má za následek

³⁴⁾ Viz učebnice Rodinné právo, Orbis, Praha 1965, str. 87.

neplatnost právního úkonu. Další rozdíl pak je v tom, že vznik solidární závazanosti z právních úkonů při obstarávání běžných záležitostí rodiny nepředpokládá existenci bezpodílového spoluvlastnictví nebo společného užívání bytu či pozemku manžely.

V některých případech ovlivňuje, resp. dotýká se právního postavení jednoho manžela i dluh jen druhého manžela, pokud vznikl za trvání manželství.

Jde o dluhy z právních úkonů učiněných ohledně věcí v osobním či soukromém vlastnictví jen jednoho z manželů, či dluhy z užívacích vztahů, kde druhý manžel není spoluuživatelem (nájem zemědělského pozemku, užívání bytu určeného pro trvalé ubytování pracovníka organizace).

V těchto případech vystupuje jeden manžel vůči věřiteli manžela druhého jako věcný ručitel ex lege, avšak jen pokud jde o věci patřící do bezpodílového spoluvlastnictví (§ 147 obč. zák.). Zákon mu totiž ukládá povinnost trpět uspokojení věřitele manžela druhého z majetku patřícího do bezpodílového spoluvlastnictví manželů, a prohlašuje jej za účastníka řízení o výkon rozhodnutí (§ 255 odst. 2 o. s. ř.).

Na rozdíl od případu, kdy manžel odpovídá za právní úkony druhého manžela solidárně, tj. kde je osobním dlužníkem, tam, kde má postavení věcného ručitele za dluhy manžela druhého, je jeho povinnost trpět uspokojení podle § 147 o. z. omezena jen na dobu existence bezpodílového spoluvlastnictví a jen na věci do něho patřící.

5. Odporovatelnost

Domáhá-li se věřitel, aby soud prohlásil vůči němu za bezúčinné právní úkony dlužníka, kterými byla zkrácena možnost uspokojení jeho pohledávky učiněné ve prospěch manžela dlužníka, nemusí prokazovat, že jeho zkrácení odporovatelným úkonem dlužníka bylo by muselo být manželovi dlužníka známo, jak je tomu obecně u všech ostatních osob s výjimkou osob věřiteli blízkých, ale naopak, manžel dlužníka musí prokázat, že o zkrácení věřitele nevěděl ani vědět nemusel [viz § 40, lit. b) z. m. o.].

Občanský zákoník odporovatelnosti nezná. Úkony dlužníka, které by činil s úmyslem zkrátit věřitele, byly by neplatné podle § 39 o. z. pokud by se přičily zájmům společnosti.

Na uvedeném případě opačného důkazního břemene v případě odporovatelného úkonu dlužníka ve prospěch jeho manžela vidíme, že nedostatek speciální úpravy odporovatelnosti v oblasti působnosti občanského zákoníka zhoršuje právní postavení věřitele tím, že neumožňuje přihlídnout k zájmovému společenství mezi manžely při odporování zmíněným úkonům dlužníka ve prospěch jeho manžela.

6. Promlčení

Uzavření manželství působí ex lege jednak stavení běhu již započaté promlčecí lhůty k uplatnění práva manžela jednoho vůči manželu dru-

hému a jednak oddálení začátku běhu promlčecí lhůty, neboť promlčecí lhůta nepočne za trvání manželství, s výjimkou úroků a opětujících se plnění, vůbec běžet (§ 114 o. z.).

7. Kumulativní intercesse ex lege

V případě, že dojde k smluvnímu převzetí jmění nebo podniku manželem zcizitele, je manžel-nabyvatel zavázán vedle svého manžela-zcizitele ze závazků, které náležejí ke jmění nebo k podniku bez ohledu na cenu majetku (na rozdíl od ostatních osob, které jsou v takovém případě zavázány jen do výše nabytého majetku) s výjimkou případu, že by o takových závazcích při převzetí nevěděl a ani vědět nemohl (§ 150 z. m. o.). To na rozdíl od ostatních nabyvatelů, kteří jsou vedle původního dlužníka zavázáni jen ze závazků, o nichž při uzavření smlouvy věděli anebo vědět museli (viz § 149 z. m. o.).

8. Pojištění

Jestliže není určena při pojištění osob v době pojistné události oprávněná osoba nebo nenabude-li, ať už z jakéhokoli důvodu, právo na plnění, nabývá tohoto práva mj. manžel v rámci speciální posloupnosti podle § 372 odst. 2 o. z.

9. Dědické právo

Dědické právo (mám na mysli subjektivní právo stát se dědicem po určitém zůstaviteli) bylo původně považováno za privilegium příbuzných, spojených se zůstavitelem pokrevním svazkem. Pozůstalému manželu se nepřiznávalo buď vůbec žádné zákonné dědické právo, nebo jen velmi omezené.³⁵⁾

K původnímu principu ovládajícímu úpravu dědické posloupnosti a výlučně sledujícímu zájem na zachování jednoty majetku rodiny, přistoupil v průběhu vývoje posledních 100 let princip další, jímž byl princip spravedlivého rozdělení majetku rodiny mezi všechny její členy, respektující nejen příbuzenský svazek, ale i svazek zakládající se na úzkém životním společenství, jakým je nepochybně manželství, a respektující i podíl pozůstalého manžela na vytvoření rodiny a majetku zůstavitele.

Tento další princip úpravy dědické posloupnosti vešel do právních řádů jednotlivých států jednak skrze novou úpravu dědického práva v nových občanských zákonících,³⁶⁾ jednak skrze speciální zákony.³⁷⁾

³⁵⁾ Tak např. podle čl. 767 Code civil je pozůstalý manžel jen tzv. „successeur irrégulier“, jenž přichází v úvahu teprve tehdy, není-li žádného příbuzného manžela zemřelého, a to manželského ani nemanželského k posloupnosti oprávněného.

³⁶⁾ Viz např. občanský zákoník švýcarský, italský, portugalský, německý, španělský.

³⁷⁾ Viz např. zejména anglické zákony o dědické posloupnosti, tj. Intestates Act z 27. 7. 1890, Administration of Estates Act z r. 1925, Inheritance Family Provision Act z r. 1938, Succession Act z r. 1964, nebo zákony Francie z 9. 3. 1891, zákon z roku 1930 a 1957.

Právní postavení manžela v případě smrti manžela druhého se nicméně v různých právních rádech různí vzhledem k různým sociálním, hospodářským a politickým skutečnostem a i vzhledem k různé právní úpravě majetkových vztahů manželů. Právní postavení pozůstalého manžela v dědické posloupnosti po manželu zemřelém spoluurčuje významnou měrou jeho celkové majetkoprávní postavení jakožto manžela, a tudíž je třeba při charakterizování celkového majetkoprávního postavení manželů přihlížet nejen k úpravě majetkových vztahů manželů za trvání manželství a jejich nárokům v případě jeho zrušení rozvodem, ale zároveň i k tomu, jak je zabezpečeno jejich právní postavení jakožto životních společníků v případě zániku manželství smrtí jednoho z nich.

Ceskoslovenský občanský zákoník prohlašuje pozůstalého manžela za zákonného dědice manžela zemřelého, a to jednak v první dědické skupině vedle dětí zůstavitele, se kterými dědí rovným dílem (§ 473 odst. 1 obč. zák.), jednak ve druhé dědické skupině vedle rodičů zůstavitele a osob, které žily se zůstavitelem nejméně po dobu jednoho roku před jeho smrtí ve společné domácnosti a které z toho důvodu pečovaly o společnou domácnost nebo byly odkázány na zůstavitele výživou (§ 474 odst. 1 obč. zák.), ve které dědí vždy nejméně polovinu dědictví (§ 474 odst. 2 obč. zák.).

Při testamentární posloupnosti však může být pozůstalý manžel z dědické posloupnosti zcela vyloučen, pokud na něho zůstavitel v závěti nepamatoval, neboť zákon ho nezařazuje mezi dědice neopomenutelné.

Jako důvod toho, proč se manžel nepovažuje za nepominutelného dědice, se většinou uvádí, že je o jeho hospodářské potřeby postaráno dostatečně v rámci vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví, tj. nárokem na jednu polovinu společného majetku.

Domnívám se, že toto zdůvodnění skutečnosti, že manžel může být zcela vyloučen z dědické posloupnosti po druhém manželovi, neobstojí.

Především neobstojí vzhledem k hlavní zásadě ovládající úpravu dědické posloupnosti, již je upevnění vzájemných vztahů v rodině. Vzhledem k ní se domnívám, že právní postavení pozůstalého manžela by mělo být stejné se zletilými potomky zůstavitele. Svědčí proto navíc i spolupodílení pozůstalého manžela na vytvoření rodiny a získání a udržení majetku nejen společného, ale v mnoha případech i samostatného majetku zemřelého. Argumentace o dostatečném hospodářském zajištění pozůstalého manžela v důsledku nároku na polovinu bezpodílového spoluvlastnictví neobstojí však ani z toho důvodu, že jeho nárok na polovinu bezpodílového spoluvlastnictví nelze přece vůbec srovnávat, resp. uvádět jako náhradu za dědický nárok z toho prostého důvodu, že je to nárok pouze na to, co sám získal, a mnohdy ani nebude ekvivalentní jeho zásluze o získání společného majetku.

Právní postavení pozůstalého manžela se ještě zhoršilo tím, že dnes platný občanský zákoník mu již nepřiznává ani právo na obvyklé domácí zařízení po zůstaviteli, jež mu přiznával občanský zákoník z r. 1950 za účelem ochrany pozůstalého manžela před rozdělením tohoto majetku

na ostatní dědice a aby umožnil pozůstalému manželovi přechod do nových poměrů.³⁸⁾

Občanský zákoník přiznává v § 503, odst. 3 pozůstalému manželovi vedle jeho podílu pouze nárok na nedoplatky zůstavitelovy odměny za práci a opětuujících se důchodů až do výše jednoměsíčního příjmu, pokud žil se zůstavitelem v době jeho smrti ve společné domácnosti.

I tento nárok je však poněkud problematický vzhledem k ustanovení § 260, odst. 2 zák. práce, které vylučuje platnost § 503, odst. 3 o. z., pokud by s ním bylo v rozporu jakožto *lex specialis* i *lex posterior*. Citované ustanovení totiž stanoví speciální posloupnost pro peněžitě nároky zemřelého pracovníka s tím, že teprve pokud by tento nárok nepřešel na osoby oprávněné z této speciální posloupnosti, byl by předmětem posloupnosti dědické (viz ust. § 260, odst. 2 zák. práce).

Osobami oprávněnými na základě této speciální posloupnosti jsou manželka (podtrženo autorem), děti a rodiče zaměstnance, pokud s ním žili v době smrti ve společné domácnosti.

Tím dochází v moderním socialistickém právu k poněkud neobvyklé situaci, totiž k právní diskriminaci podle pohlaví v případě přechodu mzdového nároku zemřelého zaměstnance z pracovního poměru.

Zemře-li totiž manželka, pak v důsledku speciální úpravy v zákoníku práce (§ 260, odst. 2 mluví jen o nároku manželky) přejde její mzdový nárok až do výše odpovídající trojnásobku jejího pracovního průměrného měsíčního výděku na její děti a rodiče, a na pozůstalého manžela jen tehdy, nenabudou-li jej tito oprávnění.³⁹⁾

*

Závěrem bych chtěla formulovat několik námětů nebo spíše podnětů k diskusi *de lege ferenda*.

Prostor pro legislativní politiku je v oblasti majetkových vztahů manželů vymezen podle mého názoru především otázkou, jak má zákonodárce reagovat na rozpornou skutečnost, že zmíněné vztahy, ač svou podstatou majetkové, obsahují zároveň i prvky nemajetkové, jejichž rozvoj je společensky žádoucí a jimž je třeba ponechat plný prostor pro rozvinutí.

Rovněž by bylo třeba prověřit, do jaké míry dosavadní představy o bezrozpornosti společenských vztahů v socialistické společnosti a i další zjednodušené představy o výsledcích našeho společenského vývoje zasáhly naši legislativní praxi v této oblasti úpravy společenských vztahů.

Úpravu majetkových vztahů manželů považuji v současné době (a pravděpodobně tomu tak bude ještě dlouhou dobu) za fakticky daleko nejzávažnější úpravu majetkoprávního postavení občanů tohoto státu.

³⁸⁾ Přitom komentář Dědické právo, Orbis, Praha 1957, str. 120, 122, vykládá pojem „obvyklé“ tak, že může jít i o cenné zařízení, které může představovat i hlavní položku celého dědictví.

³⁹⁾ Na tento problém poukázal již I. Trimaj v článku O změnách v dědickém právu po vydání zákoníku práce.

Se zhroutením představ o rychle narůstajícím významu celospolečenské spotřeby a nástrojů, které zajišťují sociální stabilitu občanů na celospolečenské úrovni je třeba znovu zhodnotit úlohu majetkových vztahů v rodině jako důležitého nástroje pro zajištění sociální stability a zajištění důstojného majetkového postavení člověka.

Zvláštní pozornost by měla být věnována skutečnosti, že dosavadní společenská dělba práce a životní zvyklosti vedou k nerovnému postavení ženy v těchto vztazích, a vhodnou právní úpravou by měly být vytvořeny podmínky pro to, aby žena nebyla diskriminována formálně rovným postavením při nerovných podmínkách realizace tohoto postavení. Nesporně nevýhodné postavení ženy je podle mého názoru třeba kompenzovat zvláštní právní ochranou jejích majetkových práv, zejména vhodným zhodnocením vedení domácnosti a péče o děti. Jsem si však vědoma, že dokud je tato činnost zjevně celospolečensky diskriminována a podceněna proti tzv. přímé účasti na společenské práci v rámci celospolečenských preferencí, nelze očekávat, že může tuto nepříznivou skutečnost převážít nebo zvrátit samotná úprava majetkových vztahů manželů.

Uvedené skutečnosti mluví pro daleko ucelenější, přesnější a jasnější právní úpravu, na jedné straně respektující zmíněné citové vztahy a vztahy vzájemné spolupráce mezi manžely a vytvářející vhodný prostor pro jejich uplatnění a rozvíjení, na druhé straně však zajišťující zároveň poskytnutí plné právní jistoty tam, resp. v případě, že tyto osobní vztahy dány nejsou.

Z potřeby kompletnější a přesnější úpravy majetkových vztahů manželů však nevyplývá, že by jedinou cestou k jejich optimálnímu respektování byla vždy jejich detailní právní reglementace. Tak jako je tomu při úpravě jiných majetkových vztahů, i v tomto případě může zákonodárce těžko předvídat všechny možné konkrétní situace, které při realizaci majetkového společenství manželů mohou nastat. Obdobně jako při úpravě jiných majetkových vztahů, i zde ukazuje zkušenost, získaná v průběhu vývoje naší společnosti, že je třeba ponechat dostatečný prostor pro uplatnění autonomie vůle účastníků — v našem případě manželů.

Jinými slovy je třeba i v této oblasti zvolit jako základní dispozitivní charakter právních norem, upravujících tuto oblast společenských vztahů, a kogentně upravit jen to, co je svou povahou natolik důležité, že není možné připustit jinou alternativu.

RÉSUMÉ

Les affets juridiques de la conclusion du mariage dans la sphère des rapports patrimoniaux réglés par le droit civil tchécoslovaque

VĚRA ČÍŽKOVSKÁ

L'étude analyse les différents effets juridiques de la conclusion du mariage dans la sphère des rapports patrimoniaux réglés par le Code civil tchécoslovaque, elle tente de déterminer si et comment le mariage influence l'essence-même de ces rapports et, pour conclure, elle apporte quelques considérations de lege ferenda.

L'auteur classe les effets de la conclusion du mariage dans la sphère des rapports patrimoniaux, suivant le sens fondamental de la réglementation spéciale, en deux groupes:

I. *Les effets juridiques de la conclusion du mariage relatifs à la position patrimoniale réciproque des conjoints*, où l'on voit le sens fondamental de la réglementation dans l'effort tendant à affermir le mariage en éliminant, dans la mesure maxima, la possibilité de troubler le rapport personnel par la concurrence des intérêts individuels des conjoints;

II. *Les effets juridiques de la conclusion du mariage relatifs à la position juridique des conjoints par rapports aux tierces personnes*, où l'on voit le sens fondamental de la modification du contenu de ces rapports dans l'effort de traduire au dehors l'unité d'intérêts des conjoints et en même temps de protéger la bonne foi des tierces personnes.

L'analyse des effets juridiques concrets de la conclusion du mariage relatifs à la sphère des rapports patrimoniaux entre conjoints est précédée par une analyse théorique générale du caractère du mariage en tant qu'institution sociale et juridique et par une analyse de la nature socio-économique et juridique des rapports patrimoniaux entre conjoints.

En ce qui concerne le caractère du mariage en tant qu'institution, l'auteur arrive à conclure qu'il est essentiellement déterminé, dans sa majeure partie, même dans notre système social, par la nécessité de régier les conditions *socio-économiques* de la reproduction du genre humain et que, par conséquent, les rapports créant cette institution et qui sont l'objet de la réglementation juridique sont *en majeure partie des rapports patrimoniaux* et que seulement en cette qualité ils peuvent être réglés par le droit de manière effective. Le fait que dans l'essence des rapports sociaux, naissant au cours du mariage, se font jour successivement des éléments, qui conduiront, dans l'avenir, au plein développement de la qualité humaine de ces rapports, n'est pas aujourd'hui décisif même pour déterminer l'essence propre de ces rapports et d'autant moins pour déterminer leur forme phénoménale sous laquelle ils se présentent dans la société et sous laquelle le droit les réglemente.

Pour la nature socio-économique et juridique des rapports patrimoniaux entre conjoints, l'auteur arrive en gros à des conclusions suivantes:

- le contenu des rapports patrimoniaux auxquels les époux sont les participants est, à l'opposé d'autres rapports, influencé dans un double sens, et cela d'une part par la communauté de leurs intérêts personnels et patrimoniaux, d'autre part par la fonction économique du mariage;

- l'essence objective socio-économique des rapports patrimoniaux conjugaux se traduit dans la conscience des conjoints et de la société comme un type spécial de la négation et en même temps du développement des intérêts individuels primitifs et comme l'intégration de leurs intérêts individuels dans une communauté d'intérêts qualitativement nouvelle. Cette communauté est fondée sur la nécessité de restreindre les intérêts individuels primitifs, cette restriction étant compensée (dit de manière simplifiée) par la possibilité d'un développement spécifique des intérêts primitifs;

- déterminer l'essence socio-économique des rapports patrimoniaux entre les conjoints, c'est donc résoudre la question de savoir si ces rapports patrimoniaux sont des rapports de valeur ou bien si leur connexité sus-mentionnée respectivement leur dépendance des rapports sociaux non-patrimoniaux en modifie le contenu au point de leur faire perdre le caractère de valeur;

- analyser l'essence des rapports patrimoniaux des conjoints et établir s'il s'agit de rapports ayant le caractère de rapport-marchandise ou de rapport-non marchandise, c'est en somme analyser le degré des dispositions communes des conjoints, donc le degré de dépendance et d'indépendance réciproque des conjoints en tant que sujets de ces rapports;

- les rapports patrimoniaux entre les conjoints apparaissent comme une liaison spécifique des éléments ayant le caractère de marchandise et celui de non-marchandise; cependant, on peut les qualifier, dans leur ensemble, comme étant des rapports de valeur.

Cette conclusion est importante à deux points de vue:

- la spécificité (respectivement le degré de cette dernière) de la réglementation juridique doit répondre à la spécificité du contenu de ces rapports;

- au point de vue du respect respectivement de l'autonomie des participants à ces rapports.

Après l'analyse générale théorique, l'auteur passe en revue les formes traditionnelles de la réglementation des rapports patrimoniaux des conjoints et les confronte avec la forme qu'a adoptée le législateur tchécoslovaque.

Vu que le Code civil tchécoslovaque introduit un différent régime juridique pour les rapports de propriété, les rapports de créancier et de débiteur et les rapports d'usage — ce régime n'étant pas, en plus, uniforme même dans le cadre de telle ou telle sphère de rapports — l'auteur arrive à conclure qu'on ne peut plus parler de la copropriété des conjoints sans quotes-parts comme d'un système de rapports patrimoniaux entre les conjoints au sens de l'ensemble des prescriptions juridiques réglant l'acquisition et les droits et les obligations relatifs aux biens communs.

Les rapports patrimoniaux des conjoints relatifs aux choses (rapports de propriété) se réalisent dans les formes juridiques suivantes:

- comme copropriété personnelle des conjoints sans quotes-parts;
- comme copropriété des conjoints sans quotes-parts, mais non personnelle;
- comme propriété personnelle;
- comme copropriété personnelle avec quotes-parts;
- comme propriété ou copropriété privées.

Le régime des rapports d'usage touchant le logement dont le sujet est l'un ou bien les deux époux n'est pas, lui non plus, uniforme.

Les conjoints peuvent user le logement d'une part sur la base d'un titre juridique direct comme usagers communs ou comme copropriétaires avec ou sans quotes-parts, et d'autre part à titre dérivé sur la base du droit d'usage de l'autre conjoint en cas d'usage des logements destinés durablement à loger les travailleurs de l'organisation, en cas d'usage du logement dans une maison familiale ou dans une autre maison d'habitation qui est la propriété seulement de l'un d'entre eux, ou bien en cas d'usage du logement dans une maison familiale ou dans une autre maison d'habitation si l'un d'eux use le logement comme membre du ménage du propriétaire et l'autre sur la base de son proche rapport envers l'usager, soit enfin si l'un des conjoints use le logement comme co-usager en vertu des dispositions des articles 172-174 du Code civil.

Le régime des rapports d'usage relatifs aux fonds de terre, pour autant que ce sont les conjoints qui en sont les sujets, diffère suivant qu'il s'agit de l'usage d'un fonds de terre prévu dans la troisième partie du Code civil ou de l'usage d'un fonds de terre se basant sur un autre titre juridique.

Partant de ces conclusions partielles, l'auteur arrive à une conclusion générale touchant la réglementation des rapports patrimoniaux entre les conjoints. Les rapports patrimoniaux entre les conjoints se réalisent dans différentes formes juridiques lesquelles cependant ne constituent pas un système juridique complet et uniforme ou bien un système de réglementation des rapports patrimoniaux traduisant et répercutant les traits communs à tous les rapports patrimoniaux entre les conjoints.

Leur réglementation est non seulement répandue et dispersée dans les différentes parties du Code civil respectivement contenue dans les différentes institutions juridiques; selon l'avis de l'auteur, elle manque même de conception uniforme émanant d'un but uniforme poursuivi par le législateur lors de la réglementation de ces rapports qui, comme l'auteur a cherché à le démontrer dans la première et deuxième partie, indubitablement existe.

Il s'ensuit que cette réglementation est bien désordonnée et compliquée car, pour chacune des formes analysées des rapports patrimoniaux entre les conjoints, leur naissance et extinction sont réglées de manière différente, sans parler du fait que dans nombre de cas, vu une réglementation peu claire et insuffisante, des doutes surgissent au sujet de la question touchant le moment de la naissance et de l'extinction du rapport, l'objet du rapport et ainsi de suite.

Les effets juridiques de la conclusion du mariage relatifs à la position juridique des conjoints par rapport aux tierces personnes sont analysés dans les sphères suivantes:

capacité d'être sujet de droit, protection de la personnalité, représentation, annulabilité des actes juridiques, prescription, novation par changement du débiteur, responsabilité des dettes, droit successoral.

autres l'exigence d'une réglementation juridique bien plus complète, plus précise et plus claire, d'un côté respectant les rapports de sentiment susmentionnés et les rapports de collaboration mutuelle des conjoints et créant un espace convenable permettant leur mise en valeur et développement, mais d'un autre côté assurant

la pleine certitude juridique là, respectivement au cas où ces rapports personnels ne sont pas donnés.

Du besoin d'une réglementation plus complète et plus précise des rapports patrimoniaux des conjoints il ne résulte cependant pas que la seule voie d'en assurer le respect optimum, c'était de tout temps leur réglementation détaillée. De même que dans la réglementation d'autres rapports patrimoniaux, de même dans le présent cas le législateur peut à peine prévoir toutes les situations concrètes possibles pouvant se produire lors de la réalisation de la communauté patrimoniale des époux. Analogiquement comme dans la réglementation d'autres rapports patrimoniaux, l'expérience acquise le long de l'évolution de notre société montre même ici qu'il faut laisser un espace suffisant pour faire valoir l'autonomie de la volonté des participants — des conjoints dans notre cas.

En d'autres termes, il faut même dans cette sphère choisir comme fondamental le caractère supplétif des normes juridiques réglant cette sphère de rapports sociaux et régler de façon impérative seulement ce qui est, par sa nature, à tel point important qu'il n'est pas possible d'admettre une autre alternative.